

Vorstenlandsche toestanden

<https://hdl.handle.net/1874/233730>

176269

VORSTENLANDSCHE
Toestanden

DOOR

J. GRONEMAN.

.....
DORDRECHT. — J. P. REVERS. — 1883.

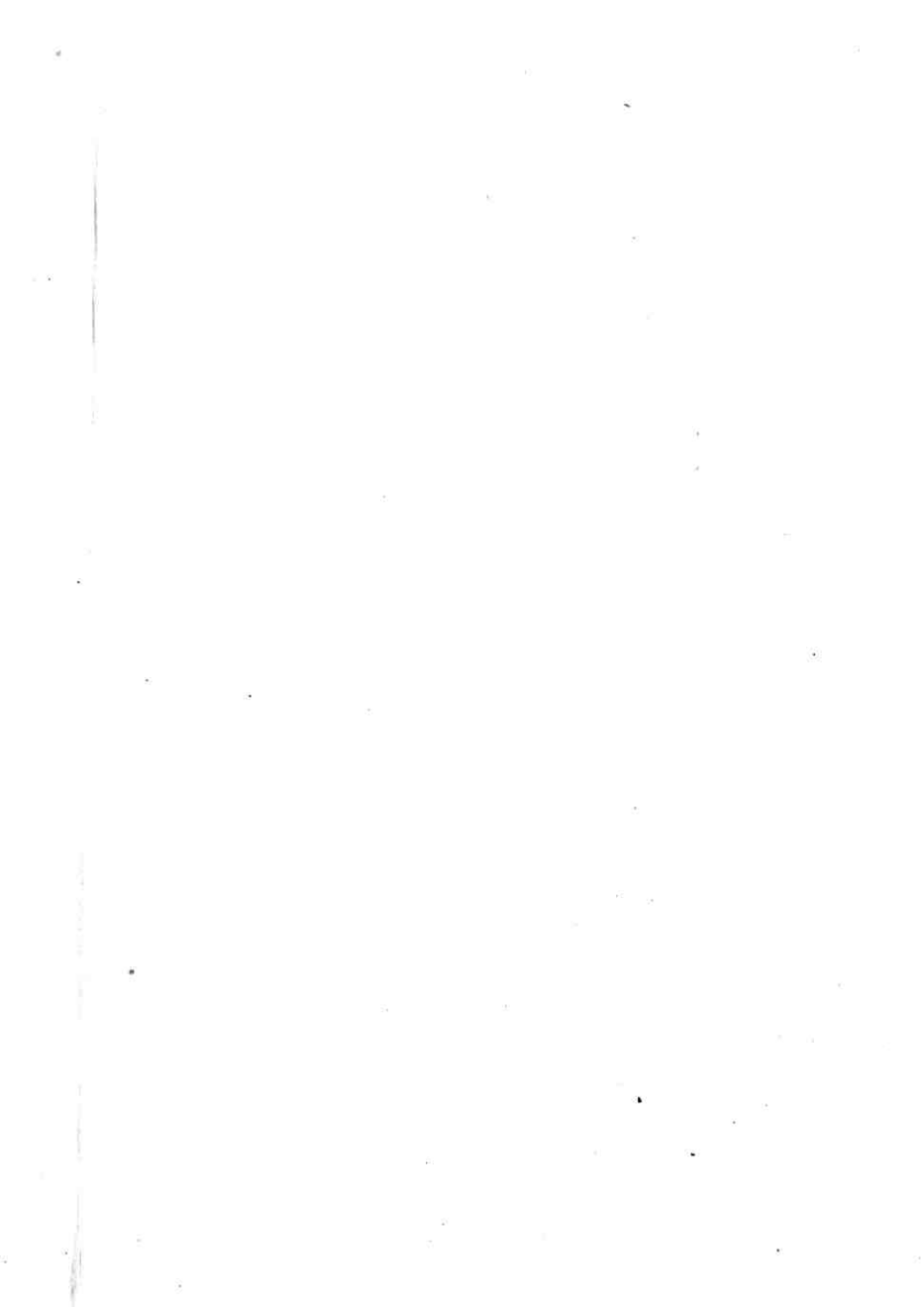
mm 010181

Kast 176

Pl. N N°9

VORSTENLANDSCHE TOESTANDEN.

NIEUWE UITGAVEN.

- Dr. J. Groneman.** Waar of onwaar? Nieuwe Indische schetsen. Twee deelen . . . . . f 5,—
- Greenwood.** De Wilden van Londen. Zwerftochten in verborgen hoeken . . . . . » 1,40
- Henri Gréville.** Raïssa, door Francisca Gallé . . . » 3,—
- Jonkvr. Cornélie Huygens.** Hélène van Bentinck. Twee deelen . . . . . » 6,—
- Jonkvr. Cornélie Huygens.** Uit den strijd des levens. . . . . » 2,40
- Erasmus den Jonge.** Het Schouwtooneel onzer Dwaasheden. Twee deelen Royaal 8°. . . » 6,—
- Kwamina.** Nanni. Roman uit Suriname. . . . » 2,50
- Mina Kruseman.** Mijn leven, met portret, drie deelen . . . . . » 9,25
- Mina Kruseman.** Willen en handelen. Fellah Damstone of De bruid van New-York . . . . » 2,50
- Op Java.** Langs Kruisweg en Slingerpad. Kritische pennekrassen . . . . . » 2,75
- Sally.** Drie Predikantsdochters. (Deze roman handelt voor 't grootste gedeelte in Indië). . . . » 2,50
- Mr. E. Scheidius.** Een Eerste Stap . . . . . » 3,—
- Mr. E. Scheidius.** Lichte en donkere dagen. . . » 2,60
- Mr. E. Scheidius.** Ulbo Garvema . . . . . » 2,25
- Troulhias.** Schetsen uit Turkije . . . . . » 1,—
- Wolterink.** In vuuren stormwind. Twee deelen » 4,50
- Wolterink.** . Uit den Geuzentijd. Derde, goedkoopste uitgave, met pl. . . . . » 1,50
- Wolterink.** Potloodschetsen uit het land van Zierikzee, met 2 platen . . . . . » 0,90

176.06-9.

VORSTENLANDSCHE TOESTANDEN.

DOOR

J. Groneman.

DORDRECHT,
J. P. REVERS.
1883.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0958 6821

I N H O U D.

	Bladz.
Voorwoord	VII
Toelichting	1
Een min of meer onzedelijk begin	7
„Inlandsche kinderen”	10
Inlandsche moeders	14
Men is mensch	29
Een natuurlijk huwelijk.	32
Een minder natuurlijk huwelijk	36
Een minder „natuurlijk” kind	47
Een tweede vrouw	51
Een kind van overspel	55
Twee zusters	58
Vooruitgang	61
In strijd met de wet	66
Onnatuurlijke wetten.	70
Onderdaan van den inlandschen vorst	74
Gewettigd onrecht	77
Uitgesloten.	84

	Bladz.
Licht en donker	87
Kinderliefde	90
Een sterfgeval	96
In 't sterfhuis.	100
Een vriendin in den nood.	103
De zusters alleen.	105
Hopeloos	111
Zusterliefde.	114
Een doeltreffende slag	119
Altijd die wet.	123
De politierol	125
Een vorstelijke gevangenis.	130
Voor den landraad	134
Gevonnisd	153
Woordbreuk	157
Hooger beroep.	160
Gratie	162
'T einde.	167

VOORWOORD.

Men heeft al eens gevraagd, waarom ik geen schetsen over de Vorstenlanden schreef.

Welnu, hier is er een.

Of er meer zullen volgen?

Dat weet ik nog niet.

Ik heb daar stof en tijd voor noodig.

Aan stof ontbreekt het niet.

De toestanden zoowel van de javaansche als van de europeesche maatschappij in die landen wijken zoo veel van die in andere gedeelten van Java en van Indië af, dat ze een afzonderlijke studie zeker waard zijn.

Maar aan tijd ontbreekt het mij wel.

Dat is een bezwaar.

En ik zie ook geen kans die stof te behandelen, zonder sommige lezers nu en dan te ergeren.

Dat is een ander bezwaar.

Ook deze studie zal dat doen, en ik kon dat moeilijk vermijden.

Om 't echter zooveel mogelijk te verhelpen, heb ik aan de hoofdstukken namen gegeven, die zulke lezers bij 't overzien van den inhoud reeds als zoovele waarschuwingen kunnen dienen, om mijn boek nog bij tijds weer dicht te slaan en liever een ander in handen te nemen.

JOGJĀKARTĀ, 31 Mei, 1881.

G.

TOELICHTING.

Nog een paar woorden over de spelling van den naam Jogjakarta.

Vooreerst is dat niet mijn spelling (ik ben geen bevoegd taalkundige), maar wel die van alle javaansche brieven en handschriften en drukwerken, die ik onder de oogen heb gehad. En bovendien wordt die schrijfwijze door geleerden als GERICKE, ROORDA, VETH en anderen gevolgd, die er prijs op stellen taalbederf door zuivere spelling tegen te gaan.

De javaansche spelling kan in ons letterschrift niet juister dan op bovengenoemde wijze teruggegeven worden, waarbij de *g* dan de waarde heeft van een zachte (in onze nederlandsche taal niet bestaande) *k*, evenals in 't fransch en in 't engelsch vóór de meeste — en in 't duitsch vóór alle klinkers. Onze *k* zou te hard zijn, en de *c* (als *k*) evenzoo.

'T voorvoegsel *nga* is eenvoudig weggelaten,

omdat 't niets anders is dan een verkorting van *hing*, welk bijwoord doorgaans vóór plaatsnamen gebezigd wordt (in den zin van ons *te of naar*), soms met tusschenvoeging van een verbindenden *aklank*. Een voorbeeld van 't verbinden van *hing* met een naamwoord door middel van een *aklank* vindt men in een der vorstentitels van midden Java: *Sēnāpati hingalāgā*: opperbevelhebber in den oorlog. *Laga* is oorlog.

Andere voorbeelden daarvan zijn *Ngastinā* en *Ngáwi* in plaats van *hing Astinā* en *hing Awi*.

De schrijfwijzen *Djokjá*, *Djocjá* en *Djokdjá* zijn dubbel verkeerd.

Vooreerst omdat die woorden geen zin hebben en *Jogjá* wel.

En voorts ook omdat dat niet eenvoudiger maar wel omslachtiger is, zonder dat die omslachtigheid door iets gerechtvaardigd wordt.

Een eenvoudiger spelling zou nog verdedigd kunnen worden, bij voorbeeld als men gemakshalve *Jāpārā* en *Jakarta* voor *Djāpārā* (eigenlijk *Djājāpārā*) en *Djakarta* (eigenlijk *Djajakarta*) schrijft, vooral in talen die, als de onze, geen afzonderlijk letterteeken voor *dj* hebben.

Dat niet-taalkundige dagbladschrijvers en bestuurshoofden een verkeerde spelling aannemen, kan voor ons geen reden zijn een betere spelling te verwaarloozen.

Zij mogen, zonder nadenken de schrijfwijze van onontwikkelde buralisten en vreemde landmeters (die bovendien aan een andere spelling zooals die van *u* of *ou* voor onze *oe*, gewoon zijn) volgen, ieder die 't wetenschappelijk belang van een zuivere spelling van plaats- en andere namen inziet mag zich geroepen achten mee te werken om verdere taalverkrachting te bestrijden.

Jogjā of Jogā (zie 't nieuwe woordenboek van T. ROORDA) beteekent geschikt, gepast, behoorlijk goed (men vindt het terug in pra-jógā), en kartā: veilig, rustig, vredig, en de naam van 't rijk Jogjakártā spreekt dus misschien eenvoudig van een goede plaats waar men veilig of rustig wonen kan. In 't sanskriet heeft karta of kreta de beteekenis van gemaakt, gedaan, voltooid, geschikt, en in dien zin zou onze plaatsbenaming door goed gemaakt kunnen vertaald worden.

Dat men zeer voorzichtig te werk moet gaan met 't verklaren van namen, als men zich voor dwaling

wachten wil, en dat daarbij vooral een juiste spelling goed te pas komt kunnen tal van voorbeelden leeren.

Ik zal er enkele aanhalen en herinner in de eerste plaats aan Tji-rēbon ('t Soendaasche tji is beek of rivier en rēbon een garnalsoort) dat, in navolging wellicht van een slordige engelsche schrijfwijze, veelal Cheribon geschreven wordt en daardoor onherkenbaar geworden zou zijn, indien soendaneezen de juiste spelling niet behouden hadden.

Wij zouden verstandig doen die spelling alleen te volgen. 'T volharden in een aangenomen dwaling kan nooit gerechtvaardigd zijn.

Pēkalóngan, zegt men, is een plaats waar (veel) kalongs zijn; maar men vergeet dan dat de plaats in 't hoog-javaansch Pangangsálan heet, van ángsal (verkrijgen), dat in 't laag-javaansch wel óleh luidt maar ook, althans in de strandtaal van de noordkust, álong. Ook in de Vorstenlanden wordt deze ngokovorm bij 't padisnijden nog gebruikt: pirang (gèdèng) along? Hoeveel (bossen) hebt ge verkregen?

Pēkalóngan is dus een plaats waar (wat, bij voorbeeld visch) te verkrijgen is; een vang- of vindplaats.

Ik had vroeger gehoord dat 't voorvoegsel *nga* in Ngajogjākartā de waarde zou hebben van een aan 't sanskriet ontleende alfa privans, en dat jogjā binden en nga jogjā dus ontbinden of ongebonden, vrij zou beteekenen. Toen ik daarover eens met pangéran arjā SOERJĀ NEGĀRĀ, een broeder van den toenmaligen (zesden) Sultan, en een erkend taalkundige, sprak, ontkende die dat ten stelligste en op goede gronden. Maar toen ik hem zei dat de Sultan zelf 't beweerd zou hebben, veranderde hij onmiddellijk van geloof en zei: „O, dat is wat anders, als die 't gezegd heeft, dan is 't ook zoo.”

Vertrouw maar op zulk een gezagsovertuiging!

Toen de javaansche-talenkenner ZOETELIEF rezident van Banjoemas was, had hij langen tijd vruchteloos naar den zin gezocht van den naam van den berg kampong Tajēm aan de Soendasche grenzen. En geen wonder, want in die kampong was nog maar één (en een stokoud) man te vinden, die zich herinnerde dat de eerste bewoner van die plek, bij 't bouwen van de eerste hut, gemeend had geen beter naam voor die plaats te kunnen vinden dan 't eerste woord dat zijn kind

---

er spreken zou. En dat kind, dat pas begon te stamelen, had toen in zijn gebroken taal om rijste-meelpap (pějěm, javaansch: pati) gevraagd, door 'ta 'jěm te zeggen voor mèn tá pějěm.

Als ZOETELIEF dien man nog niet juist bijtijds gevonden had, zou niemand den juisten zin van dien naam meer terecht gebracht hebben, en 't woord wellicht aanleiding hebben gegeven tot zeer scherpzinnige dwalingen.

EEN MIN OF MEER ONZEDELIJK BEGIN.

Als iemand ongelukkig gehuwd is . . . . .

Er zijn zulke huwelijken.

Voor al in o n z e maatschappij, waar er zooveel gesloten worden, zonder eenigen waarborg voor huwelijksge l u k.

En onder o n z e wetten, die 't huwelijk bijna onontbindbaar maken, onverschillig of 't te goeder trouw aangegaan werd door personen, die elkander wel volkomen vertrouwden, maar toch ook te weinig kenden en dikwijls verkeerd beoordeelden — of dat 't door drang van buiten tot stand werd gebracht, door familieinvloed of eigenbelang; maar een eigenbelang, van geheel anderen aard dan dat, wat alleen een duurzaam gelukkige vereeniging van man en vrouw verzekeren kan.

Dan kunnen man en vrouw zoo ver van elkan-

der verwijderd geraken, dat . . . . (hoe zal ik me kiesch genoeg uitdrukken?) dat ze eigenlijk geen man-en-vrouw meer zijn.

Een vrouw, bij voorbeeld, die verkocht is, of zich verkocht heeft, zonder liefde, is (in zedelijken, niet in wettelijken zin) soms weinig meer dan de . . . (een fatsoenlijk nederlandsch woord, als 't ook maar half verstaanbaar is?) . . . dan de slavine van haar man. En er zijn vrouwen die te veel karakter hebben om dat te willen worden, of op den duur te willen blijven.

Maar man en vrouw kunnen ook door ziekte gescheiden worden, al hebben beiden elkaar ook werkelijk lief. En ook dan ontbreekt er soms veel aan 't huwelijksgeluk en zeker aan den huwelijksband.

Aan zulk een huwelijk dacht ik juist toen ik begon te schrijven:

als iemand ongelukkig gehuwd is — en nu vervolg ik — en als hij dat huwelijk niet ontbinden wil, of niet meer ontbinden kan . . . dan schikt hij zich in zijn noodlot, of hij schikt er zich niet in, al naar dat zijn gestel tot het eene of 't andere aanleiding geeft, en de omstandigheden daar al of niet toe meewerken.

Als hij er in weet te berusten, dan zegt men

van hem dat hij een heel braaf man is, en dat zal ook wel zoo zijn, ten minste als die berusting ernst, en geen schijn is, en als die braafheid hem strijd en zelfbeheersching kost.

Er zijn er bij wie die strijd al heel weinig te beduiden heeft, omdat ze heel arm zijn (of geworden zijn) aan mannelijke energie...

Ik weet er geen evengoed nederlandsch woord voor...

Maar wanneer nu zoo iemand er zich niet in schikt, omdat hij dat niet kan; omdat hij mensch blijft, met menschenlijke behoeften, die op den duur niet altijd kunnen verloochend worden,... dan zoekt hij wel eens elders, wat hij thuis niet meer vinden kan.

Dat is dan ongebondenheid of natuurdwang, wat ge maar wilt, gij, die beter (of minder man) zijt dan hij, of die dien strijd nooit te strijden hebt gehad. Mij is 't onverschillig hoe gij 't noemen wilt, dewijl ik ditmaal geen plan heb zulke zondaars te verdedigen, maar alleen rekening wensch te houden met feiten, die gij niet ontkennen kunt.

En daarom spreek ik van zulk een feit, en van de gevolgen er van onder onze wet.

„INLANDSCHE KINDEREN.”

JAKOB BOSMAN was een „inlandsch kind,” zooals wij hollanders zeggen (de inlanders noemen dat pĕr á n a k a n), en dat beduidt dat hij geen volbloed europeaan of inlander, geen tò t o k was, maar een afstammeling van een europeaan en een inlandsche vrouw, of andersom, maar dat komt bijna nooit voor.

Denk nu niet dat ik van „inlandsche kinderen” kwaad wil spreken. Ik heb in beginsel niets tegen hen.

Zij zijn er, en hebben dus recht van bestaan, evengoed als wij.

Zij zijn menschen, evengoed als anderen, en hebben dezelfde menschelijke rechten en plichten, en deugden en ondeugden.

Alleen de opvoeding beslist, naar mijn meening, bij hen evenals bij ieder ander, of de deugden of wel de ondeugden meer tot ontwikkeling komen.

Maar in den tijd waarvan ik spreek was die opvoeding, vooral ook wat het onderwijs aangaat, in Indië nog zoo gebrekkig, dat zij toen in kennis en beschaving wel niet anders dan achterlijk konden zijn, bij tòtok's, die in Europa goed schoolonderricht en een veel betere vorming genoten hadden.

Als volbloed europeanen hun kinderen aan dat zelfde onderwijs hadden prijsgegeven, dan zou er van die kinderen weinig meer terecht gekomen zijn; terwijl kleurlingen, maar die jong genoeg naar Europa werden gebracht en daar in goede handen kwamen, even welopgevoed terugkeerden als geboren nederlanders.

Er zijn voorbeelden genoeg van.

En dat vele kleurlingen in Europa toch nog mislukten, en ook nu nog niet tot hun recht komen, dat zal wel hieraan liggen, dat ze òf te laat uit Indië werden weggezonden, toen ze door verwaarloozing al tamelijk bedorven waren; òf dat ze in verkeerde handen vielen, die zich minder welwillend voor hen openden dan voor de vaderlijke wissels; òf, eindelijk, dat ze door 't al te ruime zakgeld van papa de verloren prooi werden van die schoolmakers, die karakterloos genoeg waren om daarvan te willen meeleven, zonder mee te betalen.

'T spreekt immers van zelf dat degelijke jongelui tot dat „klaploopen” niet in staat zijn, en dat zij hun rijkere indische kameraden dus hulpeloos aan die minsten der broederen dienen over te laten.

En die minsten der broederen zijn tòt tok's.

Laten we de kleurlingen niet onbillijk veroordeelen!

Een indische rezidentvrouw, wier kinderen in Nederland veel geld kosten en weinig leerden, antwoordde mij op mijn zeggen, dat 't eene wel een gevolg van 't andere kon zijn, en dat ze veel beter zou doen hun veel minder zakgeld te geven: „maar dokter! 't zijn rezident's kinderen!”

Die hadden dus op school en akademie al den stand van hun vader op te houden! En ze genoten daarvoor „reprezentatiegelden,” evenals papa van 't goevernement!... Geen wonder dat ze bij de „klaploopers” zoo bijzonder gezien waren en broederlijk door die ellendelingen in de laagte werden gehouden!

Ik herinner mij een schatrijken landhuurder, wiens pas van de akademie (maar zonder diploma's) teruggekeerde zoon zoo voortreffelijk de horlepijp danste, dat ik den vader daarover een compliment meende te moeten maken.

— „Dat wil ik wel gelooven” — antwoordde de man — „dat is ook alles wat hij voor veertig duizend gulden in tien jaar geleerd heeft!”

En ik herinner me een ander landhuurder, die nooit iets van Europa gezien had, maar zeer veel natuurlijk verstand bezat en daarmee zooveel praktische kennis had opgedaan, dat hij menigeen in den levensstrijd als raadsman kon dienen, niettegenstaande hij, volgens zijn eigen zeggen, maar voor twee-en-veertig gulden opvoeding had genoten, door zeven jaren lang school te gaan voor zes gulden per jaar.

Nog eens laat ons die „inlandsche kinderen” niet voorbarig veroordeelen.

INLANDSCHE MOEDERS.

'T onderwijs nu is in Indië in de laatste jaren veel verbeterd, en dat komt ook den „inlandschen kinderen” natuurlijk ten goede.

Maar wij tòtòks hebben doorgaans nog wat anders op hen voorgedad, dat voor geen geld te koop is en door de Regeering niet kan gegeven worden, en dat voor de opvoeding toch een zeer groote beteekenis heeft.

Wij hebben ontwikkelde moeders gehad.

Vrouwen van gelijken stand en van evenveel beschaving als de vaders van haar kinderen, en die vooral in onze eerste levensjaren den grond konden leggen voor een goede vorming van 't kinderlijk karakter.

Zulke moeders hebben de meeste van onze kleur-lingbroeders nooit gekend.

Hun moeders waren òf tòtòk inlandsche vrou-

wen, en dan meestal uit den minsten stand, òf pĕrĕnakan's van dezen, die niet altijd veel hooger staan, al meenen ze beter te zijn, dan zij.

In de goevernementslanden van Java¹⁾ zijn de hoogere standen der inlandsche maatschappij nage-noeg uitgestorven. Alleen de inlandsche ambtenaren (regenten en mindere hoofden) vormen er een eersten — en de bemiddelde kooplui en handwerkers een anderen gegoeden stand. Maar de dochters uit die standen gaan geen verbintenissen met vreemden aan. Zij worden voor den moehamedaanschen priester²⁾ aan mannen van hun eigen landaard uitgetrouwd.

Alleen de dochters van 't minvermogende volk, van daglooners en dagdieven, van bóedjang's en kóelie's en vooral van amfioenschuivers en

---

1) Van de buitenbezittingen spreek ik niet, omdat ik die niet door eigen onderzoek ken, en ik daarentegen wel weet dat volksaard, taal en zeden daar onderling zeer veel, en nog meer van die van Java verschillen. Iets dat nederlandsche regeeringsleden en schrijvers en boekbeoordeelaars wel eens vergeten of nog niet schijnen te weten.

2) Priester is misschien minder juist, maar ik weet geen beter woord. En al verklaart hij den koran niet in den mĕsdjid (moskee), bij andere gelegenheden interpreteert hij de leer van dat boek wel degelijk. Bij voorbeeld bij priesterlijke rechtspraak.

dobbelaars, worden, voor hooger tóekon¹⁾ dan een stamgenoot betalen kan, aan europeanen afgestaan, of verkiezen zelf den betrekkelijken overvloed van zulk een plaatsing boven de armoe van de ouderlijke hut of 't slavenleven van den dienenden stand.

Ook de pĕránakan's van arme chineezen (tòtok chineezinnen zijn er op Java niet veel) volgen deze wijze van doen om aan den man te komen, wel.

Maar die chineezen staan in beschaving ver bij javanen en soendaneezen achter, al overtreffen ze hen in ontwikkeling van anderen aard, in werkzaamheid en in ondeugden.

In de Vorstenlanden geldt de bovenbedoelde regel evengoed.

Maar dáar gebeurt het toch ook wel dat meisjes van beter afkomst aan europeanen verkocht worden, als de ouders tot den verarmden adel behooren, die te hoog staat om te werken, maar niet om te eten en te leven.

Dat verkoopen nu is geen schande.

In de javaansche maatschappij worden de dochters

---

1) Koopprijs.

altijd verkocht. Dat is ádat¹⁾. Dat is 't recht van den vader, of, als hij er niet meer is, van den wáli, van grootvader of broeder of oom. En hij verkoopt haar aan wien hij wil; en gewoonlijk is 't bedrag van de tóekon, die de aanstaande schoonzoon betalen kan, daarbij van overwegenden invloed.

De toestemming van de dochter wordt meestal niet gevraagd. Zij is gehouden te gehoorzamen.

Doch dat wil alleen maar zeggen, dat zij verplicht is zich te laten uithuwelijken en zich alle huwelijks-ceremoniën te laten welgevallen. Zoodra dat evenwel afgeloopen is, en de vader zijn woord dus gestand heeft gedaan, is de bruid bevoegd den bruigom, als echtgenoot aan te nemen (wat dikwijls eerst dagen of weken later gebeurt) of te weigeren. Heeft zij een ernstigen tegenzin in hem, dan verlaat ze zijn huis zonder zijn echtelijke rechten erkend te hebben, en tracht ze de middelen te vinden om hem de tóekon terug te doen betalen, en dan is ze zoo vrij als een weduw om een ander huwelijk, met of zonder priesterzegen, en des noods ook zonder vaderlijke toestemming aan te gaan.

---

1) Van ouds overgeleverd gebruik.

'T eerste huwelijk heet dan eenvoudig niet doorgegaan ¹⁾).

'T verkoopen heeft dus niets beledigends voor de dochter, daar geen huwelijk zonder koop tot stand komt. Zelfs de onderdanen van den Vorst, die door dezen tot bruijgoms van zijn dochters worden verheven, zenden met de lamáran (bruidsgeschenken) ook eenig geld als tóekon naar den kédáton.

De priesterzegen zelfs is minder noodig dan de tóekon, en wordt dikwijls eerst ingeroepen als de jonge vrouw moeder moet worden, en de man dus verplicht is, volgens moehamedaanschen ádat, zijn kind te wettigen. Bij kinderlooze huwelijken wordt de dienaar van den godsdienst soms nooit te hulp geroepen.

1) hóra dádi, hoogjavaansch: bó t ě n dá d o s.

Een der hoofdregenten en landraadsleden van Jogjãkarta, die bizonder op de hoogte van de javaansche huwelijksgebruiken beweert te zijn, meent dat de vader doorgaans wèl de toestemming van zijn dochter vraagt, ten minste als deze meerderjarig geacht wordt, en dat zij zich daaraan dan ook te houden heeft. Vóór dien leeftijd geldt haar toestemming echter niet als verbindend, en dan blijft zij even vrij om haar bruijom na de huwelijksvoltrekking, te verlaten, alsof ze geen toestemming gegeven had.

Bedenkt men nu, dat de javaansche adel vermindert in rang naarmate die verder afdaalt van den oorspronkelijken stamheer¹⁾, zoodat, bij voorbeeld, de kinderen van den vorst (póetrá dá-lěm) prinsen en prinsessen zijn, maar de kleinkinderen (wájah dálěm) al niet meer²⁾); en verder,

1) Dat dunkt mij wel zoo redelijk als de europeesche meening, dat de adel met den afstand in waarde zou toenemen.

Ik herinner mij 't verhaal van een italiaanschen graaf, die zoo onverschillig bleef bij 't bekijken van de oude familieportretten van een anderen ranggenoot, dat deze hem vroeg of hij dan misschien nog ouder stamboom had aan te wijzen.

— »Nee» — antwoordde de jongere — »mijn vader heeft mijn adelbrieven op 't slagveld zelf verdiend, en ik twijfel alleen of gij zoo na verwant zijt aan den stamheer van uw geslacht, als ik aan den mijne.»

2) De kinderen van den Vorst voeren levenslang den titel van góesti, als ze een rátoe (vorstin), en van bëndára, als ze een mindere vrouw of een bijvrouw (goendik) en niet bijzit, want elke vrouw die zwanger is wordt door 't huwelijk gewettigd, tot moeder hebben, en voeren als zoodanig een vergulden pájoeng (hofjavaansch: sóngsong, d. i. zonnescerem) met een gelen kring, of een vergulden met een witten kring halverwege den straal. Goesti is oorspronkelijk (en althans nu nog op Bali) een titel van leden van de derde kaste der Hindoes, die der Vaisya's. De beteekenis van dat woord is dus door 't gebruik zeer gewijzigd.

dat de oudste zoons van prinsen en mindere prí-jáji's met de vaderlijke bezittingen of ambten (en

Bovendien heeten alle zonen rádèn mas, totdat ze meerderjarig zijn en tot pangéran árjā verheven worden; en alle dochters rádèn adjěng tot ze later rádèn ájoe worden, de dochters van een rátoe bij hun meerderjarigheid en de anderen eerst bij hun huwelijk. De vorstelijke dochters van een rátoe worden als zij trouwen, weer van rádèn ájoe tot rátoe bevorderd.

De javanen spreken dus van góesti (of bēndārā) rádèn mas, — rádèn adjěng, rádèn ájoe of pangéran, en van goesti (kangdjěng) rátoe, en noemen dan de eigennamen daar achter.

Góesti en bēndārā beteekenen heer, gebiedster of gebiedster, 't eerste in nog hoogerem zin dan 't laatste, Rádèn (eigenlijk: rahádèn van rah (bloed) en ádi (edel) met 't achtervoegsel (an): van edelbloed. Mas is goud; pangéran (van ngěngèr: dienen): die gediend wordt; adjěng zoowel vóór, voorafgaand als hoop, hopen, wenschelijk enz. Ájoe is vrouwelijk schoon, en rátoe: vorst of vorstin. Van daar kráton (verkort van ka-rátoe-an) voor vorstenwoning, Kángdjěng eindelijk (een verkorting van inkang pandjěnněngan) is een hoogheids of edelheidstitel die zoowel voor vorsten als voor inlandsche en europeesche ambtenaren gebruikt wordt. Men spreekt dus van den Sinóehoen kángdjěng soeltan, (verkort: kángděng sinoehoen) en van den kángdjěng tóewan residen, enz.

de daaraan verbonden inkomsten) ook de schulden erven, en de verplichting om alle onverzorgde broeders en zusters te onderhouden, dan zal men licht begrijpen dat met den adellijken rang ook de financiën, en de middelen om die te herstellen, achteruitgaan.

En daar lui van vorstelijk bloed (hoe verdund dan ook) toch niet kunnen werken voor den kost, en zij toch hun stand dienen op te houden, 't zij dan door nietsdoen of door dobbelen ¹⁾, 't zij door opium- of drankmisbruik ²⁾, zoo vervallen zij al heel spoedig tot armoë en levensellende en dan blijven er maar drie wegen open, om in den al te zeer dringenden nood te voorzien.

Er zijn er, die zich (minder eerlijk, al schijnt het minder onedel dan werken!) in verbinding

1) Adoe djágo, ádoe gěmák, ádoe djá ngkrik, ádoe kěmíri en enkele, liefst chineesche, kaartspelen.

Adoe is wedden, en bij bovengenoemde spelen wordt gewed op 't vechten van hanen, van de wijfjes van een kwartelsoort, van krekels, en op 't breken van kěmíripitten. Ieder van die spelen heeft zijn eigen tijd in den loop van 't jaar.

2) Den opium hebben wij hen opgedrongen! 'T brandewijn- en jeneverdrinken hebben zij van ons geleerd! Die dubbele vloek schijnt tot de onmisbare zegeningen van westersche beschaving te behooren.

stellen met kètjoe hoofdlui, om winsten te trekken uit roof- en moordpartijen; ongeveer als onze middeleeuwsche roofridders en, nu weer, sommige hongarsche edelen, wat dus wel voor 't edele van dat handwerk pleit.

En onze javaansche roofridders kunnen dat veilig doen, zoolang ze alleen lastgevers blijven, en zelf niet meedoen. Want ze kunnen moeilijk van medeplichtigheid overtuigd worden, zoolang er geen getuigen van de lastgeving gevonden worden.

Gelukkig, dat die adellijke hoosdoeners maar uitzonderingen zijn; want ze zouden anders voor de inlandsche maatschappij een vloek worden, die eerst verdwijnen zou met de inlandsche vorsten.

Anderen nemen voorschotten op hun pachtbrieven, voor zoover ze ten minste, als aanverwanten of ambtenaren van den vorst, één of meer djoeng grond in leen, en aan europeesche landhuurders verhuurd hebben 1).

---

1) Een djoeng heeft in de Vorstenlanden een onbepaalde uitgebreidheid. In West-Java is 't een oppervlakte van twee báhoe's of tweemaal 500 vierkante rijnlandsche roeden, dat is ruim 14000 vierkante nederlandsche ellen.

De daarvoor bedongen pachtschat (pa_̇djĕg) wordt elk halfjaar, in de maanden poewasa en móeloed ontvangen, tegen afgifte van een behoorlijk geteekenden en gestempelden kwijtbrief (lájang pĕtóek).

Als ze nu zoo'n pĕtoek vóór den vervaltijd te gelde willen maken, en de landhuurder geen voorschot meer geven wil, dan zijn er nog wel barmhartige menschen vrienden of vriendinnen te vinden onder pĕránakaneuropeanen en chineezen (onder tòtok-europeanen gelukkig maar zeer zelden), die den armen geldzoeker, tegen de helft of iets meer van de waarde, van zijn kwijtbrief voor 't eerstvolgend halfjaar willen afhelpen.

En dat is nog billijk!

Want diezelfde woekeraars, die dezen geldhandel soms als bijzaak, maar ook wel eens als hoofdmiddel van bestaan aanhouden, zijn gewoon zonder zulke schriftelijke panden nog veel meer rente te verdienen. En de arme javaansche edelman, die de waarde van 't geld toch niet kent, en om den dag van morgen nauwelijks denkt, is te vreden (voor 't oogenblik ten minste), als hij honderd gulden in handen krijgt onder belofte van maandelijks tien gulden te zullen aflossen,

totdat het dubbele van 't genoten bedrag terugbetaald is ¹⁾).

En dan worden de zorgen ondraaglijk. Dan gaan alle overtollige (en soms ook niet overtollige) wapens en kleedingstukken, tot zelfs 't laatste heilige erfstuk (poesáká) van vader of voorvader, naar den chineeschen bankhouder (tóekong gádé), en dan is er geen hulp meer van wie ook te hopen.

Tenzij...? juist! En is 't dan niet natuurlijk dat men dat middel aangrijpt, of liever, dat men dat al doet eer 't zoover gekomen is, en van een europeeschen schoonzoon aanneemt, wat men anders niet of alleen voor al te zware offers verkrijgen kan; en dat men dochter of zuster, kleindochter of nicht tegen een goede tóekon aan „zijn besten vriend” den landhuurder of aan „zijn goeden vriend” den administrateur, of zelfs aan een opziener of aan wien ook tot hulpe geeft, om in den betrek-

1) Er zijn geldschieters, die vertrouwde geldtelsters daaglijks naar den pásar zenden, om kleine sommen »koper” uitteleen, die 'savonds in »zilver” moeten terugbetaald worden. Dat is dus tegen twintig percent daags!

Of die, zonder patent als pandhouders, goud of zilver en juweelen tegen veel te weinig geld in pand nemen, en na veel te korten tijd voor de schuld in eigendom behouden.

- Geen wonder dat zulke bloedzuigers rijk zijn!

kelijken overvloed van 't aldus uitgehuwde kind te blijven deelen ¹⁾?

Zoo worden dan javaansche meisjes van hooger afkomst soms moeders van „inlandsche kinderen.”

Maar wat hebben die vrouwen nu boven andere inlandsche inlandsche moeders voor? Niets dan een adellijke naam ²⁾ en wat meer bedrevenheid in de taal en de manieren van 't hof, en soms ook in 't lezen van bábad's en andere handschriften.

Maar wat kan men ook van zulke moeders voor

1) Ten minste als de Vorst zelf niet anders over die meisjes beschikt. Gewoonlijk worden zij, vóór hun huwbaarheid aan 't hof gebracht, om, als ze genade vinden in de oogen van den opperheer, door dezen aangenomen, en, na een min of meer voltooide opvoeding als hofjuffers of als hofdanseressen (sěrimpi's en bėdaja's) tot vorstelijke bijzitten (goendik) verheven, of aan zijn zoons of anderen uitgehuwelijkt te worden.

Eerst als de Vorst zich niet over hen ontfermt, kan de vader zelf vrijelijk over zijn dochter beschikken.

2) Rádèn ádjěng of rádèn lara (in Soerakarta: rāra, dat is: jong meisje, jonge maagd), en na 't huwelijk: rádèn ájoe en rádèn ngantèn; en mas lara, dat in 't huwelijk mas ngantèn en soms mas ádjěng wordt. Mas is veel minder dan rádèn.

de opvoeding van aanstaande indo-europeanen verwachten?

Niets.

Want wat weten zij anders, dan wat ze zich herinneren uit een of ander wájang verhaal, dat uitmunt door overdrijving, door zinnelijkheid en platheid?

En wat kunnen zij meer, dan wat huiswerk verrichten en batik kleederen afwerken?

Maar hoe bedreven ze soms ook zijn in 't teekenen met de tjángting¹⁾, voor de opvoeding van

---

1) Een komvormig lepeltje van koperblik, met een fijn tuitje van voren en een bamboe steeltje van achteren; en waarmee de gesmolten was geschept en, in van ouds bekende (zeldzamer in nieuw gevonden) figuren, op 't doek aan beide zijden wordt overgebracht.

Dat doek wordt dan in de verfstof gedompeld, en later door kokend water van de was bevrijd, en draagt dan de positieve teekening van de negatieve wasfiguren als lichte beelden op een donkeren grond (látarirëng) of omgekeerd (látarpoetih).

Zoo worden bredere en smallere stukken katoen in djárit āmbā en djárit tjiōet (breede en smalle kahin's) vervormd, die bijna de gansche eenvoudige, maar toch niet leelijke kleeding van javaansche vrouwen uitmaken.

Wanneer zij die kleedingsstukken, zooals de meeste krátobewoonsters, net en stijlmatig geplooid dragen, dan is er

kinderen van een europeeschen vader (tenzij die kinderen javanen blijven) heeft dit geen waarde.

De vraag wat er dan gedaan kan worden om de eerste opvoeding van die pĕrĕnakan's te verbeteren, is, naar ik meen, niet moeilijk te beantwoorden.

De uitvoering kan echter bezwaren ondervinden; maar bezwaren zijn geen redenen om eenigen plicht niet te volbrengen.

Zij die in dit geval geroepen zijn te handelen, 't zijn de vaders zelf of hun naaste bloedverwanten, en wanneer die daartoe niet in staat zijn, de maatschappij.

En niet de Staat.

De Staat kan bevoegd zijn haar zorgen gelijkelijk over allen uit te strekken; maar zij kan nooit geroepen worden enkelen te bevoorrechten.

Wel kan haar 't recht worden toegekend de natuurlijke verzorgers, wanneer die in gebreke blijven uit onwil of nalatigheid, tot plichtsvervulling te noodzaken.

---

misschien geen andere kleederdracht, die zoo doelmattig is, en de schoone vormen van 't lichaam, zonder die te ontblooten, zoo goed volgt en doet uitkomen als deze. Onze dure, veranderlijke, en dikwijls smakelooze europeesche modes zeker niet.

Maar de verwaarloozing door ouders of voogden kan die kinderen geen aanspraak geven op bijzondere staatshulp, tenzij voor zoover die aan alle andere behoeftigen verleend wordt.

En wanneer hun natuurlijke verzorgers den ernstigen wil hebben die kinderen uit hun verwaarloozing op te heffen, dan moeten zij hen, zoodra zij de moederborst kunnen missen, geheel aan den invloed der moederlijke verzorging onttrekken, en aan goede europeesche opvoedsters overgeven.

Waar dat onmogelijk is, voede men ze niet tot halve europeanen op, maar sta men ze geheel aan de inlandsche moeder af, die er goede en vrij gelukkige javanen van maken kan, vooral als zij in haar levensstrijd door eenig grondbezit (wat in de Vorstenlanden echter niet mogelijk is) of door een matige maar voor haar overvloedige geldelijke toelage gesteund wordt.

MEN IS MENSCH.

JAKOB BOSMAN was uit de verbintenis van een nederlandschen vader met een inlandsche moeder geboren.

De oude BOSMAN was als soldaat naar Indië gekomen, en had 't leger, na volbrachten dienstdienst, als gepensionneerd onderofficier verlaten, om als tuinopziener op 't indigoland kēmīrèn in dienst van zijn vroegeren kompagnieskommandant WILLEMS te leven en te sterven.

JAKOB had althans dit aan zijn vader te danken, dat hij een bruikbaar en eerlijk opziener geworden was; en van zijn moeder had hij geleerd als een geboren javaan de taal van 't land te spreken en de ádat's van haar volk te begrijpen.

De landhuurder WILLEMS, een oud officier uit den tijd van den Javaoorlog, wist dat genoeg te waardeeren, om den zoon van zijn voormaligen

sergeant langzamerhand een ruimeren en ook beter bezoldigden werkring te geven.

Maar in den tijd waarvan we nu nog spreken leefde de jonge BOSMAN van een maandloon van veel minder dan honderd gulden, in een huisje van hout en bámbœ gebouwd en met átap ¹⁾ gedekt, dat met keuken, góedang en jongenswoning, en wat daar onvermijdelijk bij behoort, in de schaduw van enkele kělápá's en andere vruchtboomen en een paar dichtbelommerde bámbœstoelen den gloed der zonnehitte trotseeren kon.

'S nachts was 't er tamelijk wel uit te houden, en overdag was JAKOB bij 't werk in de fabriek of in de tuinen, en 't kwam er voor hem dus minder op aan dat zijn huisje juist geen weelderige villa was.

Dat er echter onder zulke omstandigheden aan trouwen niet te denken viel, althans niet met een meisje van zijn stand, dat is begrijpelijk genoeg, niet waar?

Maar zonder vrouw is 't leven op zulk een plaats al heel treurig. Men heeft er nog meer dan elders behoefte aan een weinig gezelligheid. Men

---

1) álang - álang bladeren.

wil er wel een enkel schepsel bij zich zien, dat ons 't huis tot een tehuis maakt, en waarmee men wat spreken en nu en dan zelfs eens vertrouwelijk praten kan. Iemand die zich minder of meer aan ons toewijdt; die ons verzorgt als we vermoeid en hongerig thuis komen; die ons toelacht en troost, als onze hemel wat bewolkt is en we bekommerd of bedroefd zijn; iemand eindelijk, op wie we ons durven verlaten in tijden van ziekte of ongeval.

En bovendien: men is mensch, en heeft menschelijke behoeften. Men kent geen enkele grondige reden om die behoeften te verloochenen, als men die op den duur al verloochenen kon.

En men volgt de gewoonte van 't land en doet wat iedereen doet in dezelfde omstandigheden.

Gij kunt dat veroordeelen zooveel ge wilt, maar veranderen kunt ge 't niet.

EEN NATUURLIJK HUWELIJK.

Ook mas bĕkĕl KRĀMĀ DIRDĀ, een der dĕsa-
hoofden van 't land had al lang begrepen dat de
goede „tóewan opsiender” behoefte had aan
een vrouw, en hem daar wel eens over gesproken.

Bij een dergelijke gelegenheid vroeg BOSMAN den
bĕkĕl of die hem dan een meisje wist aan te
wijzen, dat haar intrek in de opzienerswoning zou
willen nemen en dáar niet te zeer misplaatst zou zijn.

Jawel, als meneer dat goed zou kunnen keuren,
dan had zijn onderdanige dienaar zelf een dochter,
die nog zeer jong was, maar wier tanden al gevijld
waren¹⁾, en die misschien wel genade (kassian)

---

1) Dit behoort te gebeuren vóór de huwbaarheid, althans in
midden-Java. En ook vóór 't huwelijk als dat nog vóór de
huwbaarheid gesloten wordt.

In de Prijánga n-landen heb ik 't bij een regentsdochter
den dag vóór 't huwelijk zien doen.

zou vinden in meneers oogen; want zij was zeer bekwaam in alles wat men van een dochter van 't volk verlangen kan, en wat haar uiterlijk aanging, daar kon meneer zelf over oordeelen.

'T was waar, mas lārā SAMINAH zag er lief genoeg uit, en de gevraagde tóekon was niet te hoog. En 't gevolg van deze overwegingen was, dat tóewan JAKOB op een goeden dag¹⁾ de tóekon aan den vader, en een stel nieuwe kleeren aan de dochter zond; en dat deze nog dienzelfden avond, nadat haar vader een passenden sēlámatan²⁾ met bureu en vrienden geofferd had, met de nieuwe kleeren getoid 't huis van haar toekomstigen heer en meester betrad.

Zoo had onze BOSMAN dan een verbintenis aangaan, die niet door onze wet bekrachtigd werd, maar in de oogen der javanen even eerlijk en geldig was, en door de beide hoofdpersonen evengoed gemeend werd, alsof ze in de registers van onzen burgerlijken stand door bevoegde hand was opgetekend.

1) Zie over goede en kwade dagen de noot in 't volgende hoofdstuk.

2) Een offermaal, door de zegenbede van een priester of een priesterleerling (sāntri) voorafgegaan.

En waarlijk, hij had geen reden er berouw over te hebben.

SAMINAH, of liever mas adjěng JAKOB, zooals de inlanders haar voortaan noemden, werd hem een trouwe en zuinige huisvrouw, die hem eerde als haar meester, en hem liefhad als haar man, en later wellicht nog meer als den vader van haar ongeboren kind.

De javanen kennen geen liefde in den zin van dien krachtigen en edelen, maar dikwijls ook ziekelijken hartstocht, dien wij in onze boeken, en nu en dan ook wel eens in onze werkelijkheid aantreffen.

De geschiedenis van SAIDJAH en ADINDA in den „Max Havelaar” is een meesterlijk gedicht, maar ten eenenmale vreemd aan 't volksleven van soendanees of javaan ¹).

1) Zelfs de namen zijn onjuist. SAIDJAH is een vrouwen-naam, als alle namen die in de javaansche talen met een stomme *h* gesloten worden, en dus in een zachten *ah*klank eindigen. En ADINDA, met een harden open *ak*klank op 't einde, die in midden- en oost-Java als *ā* (*ao*) wordt uitgesproken, zou een mannen-naam zijn. Ik ken dien naam echter niet.

MULTATULI zal mij deze aanmerkingen zeker niet euvel duiden. Zij treffen geenszins de hooge waarde van zijn meesterwerk.

Maar dat de vrouwen van Inzulinde, zoolang ze geen gebrek lijden, hun mannen kunnen aanhangen met trouwe dankbaarheid, dat zal ieder toegeven, die zich eenige moeite getroost heeft om 't karakter van den inlander beter dan anderen te leeren kennen.

Onze BOSMAN was best tevreden met zijn lot. Een werkkring die hem goed beviel, een betrekking die langzaam verbeterd zou worden, en een gelukkig thuis — wat kon hij in zijn eenvoud meer verlangen?

En eindelijk zou dat geluk nog aangevuld worden door 't vaderschap . . . .

Wie, die een hart heeft, zou ongevoelig kunnen zijn voor die belangrijke gebeurtenis; voor de naderende geboorte van zijn eerste kind?

Al bij voorbaat heeft hij 't lief. Hij voelt dat zijn eigenwaarde stijgt, dat zijn geestkracht en werkkraft groeien met den toenemenden ernst van 't leven.

Of . . . de strenge gedachten en licht gestelde zorgen wijken . . . voor droomen van vadervreugd en vaders trots — en verdubbeld levensgenot.

EEN MINDER NATUURLIJK HUWELIJK.

Droomen, die niet altijd verwezenlijkt worden!
Ook in dit geval niet.

'T arme kind, dat de hoop van den vader en de vreugd van de moeder had kunnen worden, werd levenloos geboren, ... en is al lang tot stof vergaan onder de altijd bloemenstrooiende sēmbodjāboomen¹⁾ van een javaansche grafplaats.

De moeder bleef er vrij kalm onder. En toch was dat geen onverschilligheid. Want ze wist immers dat haar kind volgens de voorschriften van den godsdienst verzorgd, en onder den naam van WAGIMAN (een verbinding van een ongeveer met den naam van den geboortedag W a g é gelijkkluidend woord en een deel van den vadersnaam²⁾), naar den hemel (s w a r g ā) gezonden was.

---

1) *Plumieria acutifolia* POIR.

2) De javaansche p á s a r (markt-)week heeft vijf dagen:

BOSMAN was een ganschen dag ontroostbaar, maar schikte zich daarna in zijn lot, met de kalme berusting die hij van zijn javaansche moeder geërfd had.

Er waren echter andere lui, die dat minder passend vonden. Bij voorbeeld de grijze pastoor MARKUS, een man die zich 't lot van de op alle landen verspreide opzieners en opzienertjes veel meer aantrok, dan de vrijzinnige predikant van de residentie.

Wel kwam de predikant overal waar hij geroepen werd, maar hij drong zich aan niemand op.

Misschien had hij van zijn standpunt geen ongelijk.

Maar de pastoor kwam, naar zijne opvatting van wat hij zijn plicht achtte volkomen te recht, waar hij meende noodig of nuttig te kunnen zijn, ook al was hij niet geroepen.

Ik sta in denken en gelooven nog verder van den pastoor af dan van den dominee; maar ik erken dat de eerste veel meer voor zijn gemeente en ook wel voor anderen doet, dan de laatste.

---

pá h i n g , p o n , w a g é , k l i w o n e n l ě g i . Als geboortedag wordt door adellijke javanen om de vijfendertig dagen de dag gevierd waarop deze pá s a r d a g weer met denzelfden zeventdaagschen weekdag samenvalt.

'T is waar, de kudde van den modernen herder is meestal onbeduidend klein, vooral in verhouding tot de ruime bezoldiging die hij als ambtenaar van den Staat voor zijn ambtelijken arbeid ontvangt ¹⁾).

De grijze pastoor MARKUS meende dan dat er wel reden was om in dat sterfgeval een goddelijke terechtwijzing te zien.

Hoe kon er zegen rusten op een verbond dat niet gesloten was of gezegend door de Kerk?

Hoe kon men goede vruchten verwachten van een zondige vereeniging?

BOSMAN mocht zich gelukkig rekenen dat de genadige hemel zelf dat offer van hem geëischt had, en behoorde nu te zorgen dat die boete niet nutteloos volbracht was, en dat die terechtwijzing niet meer voor hem verloren ging.

In 't kort, hij moest een eind maken aan zijn onwettige vereeniging met een ongeloovig schepsel, en een wettige vrouw nemen uit de dochters van zijn landaard en zijn kerk.

---

1) Ik zeg dit alweer niet om den een of ander persoonlijk onaangenaam te zijn. Ik konstateer alleen den regel, en laat ieder, die zich aan dien regel niet schuldig acht, vrij, zich onder de uitzonderingen te stellen.

En zulk een vrouw zou er nu ook wel te vinden zijn.

BOSMAN had van zijn landheer al een paar malen verhooging van traktement verkregen, en kon dus met honderd-en-vijftig gulden in de maand, wel aan een wettig gezin gaan denken.

En de machinist van de naburige suikerfabriek Tjandi rādja had immers een dochter, die voor onzen JAKOB geschapen en geknipt was, een braaf en lief meisje, dat er uitzag alsof ze in alle opzichten een puikbest vrouwtje voor hem zou zijn.

— „Als zij maar wil met mij?” — vroeg BOSMAN half toestemmend.

— „Dat moeten we afwachten, JAKOB. Ik zal er bij den ouden heer eens een appeltje van opgooien, en ge zult eens zien of wij ook spijkers met koppen zullen slaan.”

Een halve maand later had de arme SAMINAH haar afscheid ontvangen, en was zij, wel verzorgd, dat moet gezegd worden, als een gescheiden vrouw naar 't ouderlijke huis teruggekeerd.

En een half jaar later was onze gehoorzame BOSMAN met de donkeroogige en donkerharige, maar

wel wat tengere SANÈT (JEANNETTE) VALKER getrouwd, en in een nieuwe hoofdpienerswoning onder dak gekomen.

De jonge njonjah BOSMAN was niet mooi en niet leelijk; maar ze zag er ondanks haar magerheid vrij draaglijk uit. Ze was immers jong, en ze had een onweerstaanbaren, zacht gloeienden blik.

In ontwikkeling en beschaving stond ze nog beneden haar man, en dat was dus zeker niet hoog. Zij had korten tijd schoolgegaan en lezen en schrijven geleerd, maar van 't laatste vooral niet te veel, en rekenen juist genoeg om zich bij 't uitgeven van pàsargeld niet te vertellen.

Maar ze kon „ollans” spreken (indisch hollandsch natuurlijk), mits ze er, om zich goed verstaanbaar te maken, nu en dan wat maleisch, soms met een javaansche tint, bij te pas mocht brengen.

En eindelijk was ze tamelijk wel op de hoogte van alles wat een nónnah zonder opvoeding in 't binnenland van midden-Java weten kan en weten moet, en dat gold niet alleen 't welgekruide rijstmaal en de niet overvulde linnenkast, maar ook

nog menig onderwerp van christelijk vooroordeel of heidensch bijgeloof¹⁾.

Zij begreep heel goed waarom de beide má m a 's (niet: mamá's, als 't u belieft) er op gesteld waren geweest, dat haar huwelijk nog in de javaansche maand Běsár en vooral niet in de daaropvolgende maand Soerā gesloten werd. Want dit zou tegen den ádat geweest zijn, die niet wil dat de onderdanen trouwen in de maand die de Vorst voor 't huwelijk van zijn kinderen aanwijst²⁾.

Ook vond ze 't heel verstandig dat haar vroegere schoolvriendinnen LIES en SANTJE niet op één dag getrouwd waren, en wel de oudste zuster een paar dagen vóór de jongste, hoewel deze al een half jaar langer verloofd was geweest. Want het trouwen van twee zusters op één dag zou zeker ongeluk aangebracht hebben. En 't weggeven van een jongere dochter, vóór dat de oudere gehuwd is, komt even

1) 'T bijgeloof der javanen is veel minder van moehamedaanschen, dan van sivaïtischen of boeddhistischen, en misschien ook nog wel van vóorhindoeshen oorsprong.

2) De tegenwoordige (zevende) Sultan van Jogjākartā eeft daarvoor eveneens de maand Soerā gekozen. Zijn voorganger trouwde zijn kinderen in de maand Rědjěb uit. Behalve deze beide zijn ook de maanden Běsár en Djoe madi 'I áchir bijzonder voor javaansche huwelijken geschikt.

weinig te pas. Dit geldt ook voor vorstenkinderen, maar 't andere niet. Ik heb er wel drie en vier te gelijk zien huwen, zonder dat er iemand voor eenig onheil beducht scheen ¹⁾.

Of BOSMAN nu zoo tevreden was als in zijn vroeger huwelijk?

Dat kan voor den verderen loop van deze geschiedenis desnoods onbeslist blijven. Maar laten we aannemen, in overeenstemming met de goede ver-

---

1) Goede en kwade dagen zijn er veel. De leden van een der vorstelijke geslachten van Java mogen op *dina páhing* geen geneesmiddelen innemen, omdat die dag bijzonder slecht aangeschreven staat, sedert (en dat wel tweemaal) een rijksbestierder van den vorst op dien dag vermoord werd.

Op den openingsdag van een der midden-java'sche spoorwegsekties moest ik de alvermogende toestemming van den vorst vragen, om aan een zijner kleinkinderen, dat in een levensgevaarlijken stuip lag, ondanks den *dina páhing* een geneesmiddel in te geven. De vorstelijke moeder en grootmoeders van dat kind durfden dat op eigen gezag niet aan.

Om een ander voorbeeld te noemen, ook *kètjoe's* en dieven wagen 't niet op een anderen dan een goeden dag (*dina bëtjik*) uit te trekken tot hun arbeid. Jammer dat men niet altijd weet welke dagen hun goede dagen zijn.

Over de hulpmiddelen tot 't berekenen der goede dagen hoop ik in een volgende schets, meer bepaald aan de *kètjoe's* gewijd, 't noodige te zeggen.

wachtingen van pastoor MARKUS, dat beiden, man en vrouw, zoo gelukkig waren als zij met mogelijkheid worden konden; dat hij zijn dagwerk volbracht met ijver en lust en 's avonds verkwikking vond in een gezellig tehuis; — en dat zij in haar man een man zag naar haar hart, voor wien 't haar een genot was te zorgen en te arbeiden, opdat hem thuis niets ontbreken zou, en hij geen afleiding behoefde te zoeken daarbuiten; — dat hij vrij bleef van onhartelijke grofheid, en zij van onbillijke jaloezie, die ellendige hartstocht, die zoo vele vrouwen te gronde gebracht en zoo menig huwelijksgeeluk vernietigd heeft.

O, als zij 't wisten hoe gevaarlijk die zielsziekte voor den huiselijken vrede is, hoe verderfelijk voor eigen gemoedsrust, en hoe doodelijk op den duur voor de liefde van den man . . . menige vrouw zou al haar geestkracht inspannen om de eerste sporen er van te bestrijden, om zich zelf te blijven beheerschen, om niet te twifelen, waar gewoonlijk nog geen reden tot twijfel bestaat, maar te gelooven aan een veel betere werkelijkheid dan de schijn ons zoo dikwijls voorliegt.

En menig man zou niet, door ongegronde verdenking gekrenkt en beleedigd, tot onlust en on-

verschilligheid gebracht, en eindelijk tot feitelijke ontrouw gedreven worden.

Ik geef toe dat er mannen zijn die, zonder eenige aanleiding van den kant der vrouw, reden geven tot ijverzucht. Maar dáar zelfs zou de vrouw door zelfbeheersching en toewijding veel meer uitwerken en terechtbrengen, dan wanneer ze, zooals ze meermalen doen, haar heil zoekt in twistzucht en tergende drift, die verergeren in plaats van te verhelpen, en alle kans op herstel van den aanvang af onherroepelijk bederven.

Ook hier geldt soms 't edele woord van een zeer verstandige vrouw en moeder: begrijpen is vergeven¹⁾, en als haar zusters dat beter bedachten ze zouden haar kracht meer zoeken in edele zelfverloochening dan in walgelijk en onvrouwelijk gekijf.

Waar de man van natuur 't zwakst is, kan de vrouw groot en sterk zijn door toegeven en dulden.

Njón njah BOSMAN was veel minder jaloersch dan andere dames van 't land; en ze had er ook geen reden toe, want haar man dacht aan geen andere

---

1) »Tout comprendre serait tout pardonner.»
MEVROUW DE STAEL in »Corinne.»

vrouw, of, als 't vriendelijke beeld van SAMINAH hem soms voor den geest kwam, dan wist hij dat wel te verdrijven door aan andere dingen te denken, en zich veilig terug te trekken achter de overtuiging van gedaan te hebben wat plicht was.

Welnu, als op dat huwelijk geen zegen rustte, dan zou God zelf onrechtvaardig moeten zijn!

'T kind, dat nu zou geboren worden, moest een vergoeding worden voor 't andere dat gestorven was, zonder den vader één blik, één lachje te hebben geschonken.

Wat 't wezen zou, een jongen of een meisje? ... dat was immers onverschillig, als 't maar de vreugd werd van 't huis en de hoop van zijn ouders.

En waarom niet? Hun hemel was immers onbewolkt, en dat kind zou de zonneshijn zijn van hun leven.

Ja, als alles worden kon zooals wij 't ons wenschen!

Ja, als we meester bleven van alle omstandigheden, en ons noodlot konden beheerschen!

Als er niet tal van oorzaken waren in en buiten ons, wier noodzakelijke gevolgen we niet in onze macht hebben!

Maar we zijn als een schip dat door storm en stroom wordt meegesleept, en we hebben soms werk genoeg om 't roer recht en den boeg vóór den wind te houden.

Gelukkig, als we dan ver uit den wal zijn, en geen blinde klippen in 't vaarwater hebben!

EEN MINDER „NATUURLIJK” KIND.

De geboorte van dat kind verwoestte de gezondheid der moeder.

Een ernstige ziekte van 't ruggemerg doodde, gevoel en beweegkracht in de grootste helft van 't lichaam.

'T leven kwam niet in gevaar, maar de verlamming werd ongeneeslijk.

Welk een leven voor de arme moeder!

'T was of de zon te vroeg was ondergegaan, en er geen hoop meer bleef op een anderen dag...

En toch was er nog een licht in dien nacht. Zij had immers haar kind?

Welk een toestand voor de arme vrouw!

Half levend, half een lijk, voor altijd gekluisterd aan ziekbed of ligbank, zonder afwisseling, zonder rust of verkwikking!...

Maar ze had toch haar kind nog!

Verloren voor haar huis, verloren voor haar man,
verloren voor haar omgeving!...

Maar alleen niet voor haar kind!

Arme vrouw, arme moeder! O zeker, maar met
evenveel recht mocht het hier gelden: arme man!

Of meent ge dat 't zien van leed geen leed doet?
Dat medelijden geen lijden is?

Meent ge dat 't niet hard valt te willen — en
niet te kunnen helpen? Alles te beproeven en niets
te kunnen uitwerken? Van ieder hoop te vragen
en zelf de hoop te verliezen?...

Neen, dat kind had geen zegen in huis gebracht,
maar ellende; geen zonneschijn, maar duisternis;
geen vreugd, maar vertwijfeling.

En toch was 't hun eigen, eenig kind!...

De vader deed alles wat hij kon voor de lijdende
moeder, en de moeder wijdde zich geheel aan
haar kind.

Er is echter een hulpmiddel tegen alle kwalen.
De tijd.

Zelfs 't lijden wordt gewoonte, en de gewoonte
verdooft het.

Waar genezing onmogelijk is blijft leniging denkbaar en troost zeker.

Die wet geldt voor allen.

Die wet gold ook voor BOSMAN en zijn ongelukkige vrouw.

De ziekte werd er niet beter op, maar 't lijden werd minder gevoeld.

Zij dacht niet zooveel aan haar eigen toestand en meer aan haar lieveling, aan de eerste en eenige vrucht van haar huwelijk.

Want ze begreep wel dat 't huwelijksleven voor haar afgesloten was. Maar dat deerde haar niet meer.

Haar engel verzoende haar met alles, en de engelenlach van 't hulpbehoevende kind wekte den moederlach van de hulpeloze vrouw.

Is 't niet begrijpelijk dat dat kind bedorven werd? Verwend en vertroeteld van den beginne af? Van den aanvang van zijn willen en weten; van 't eerste bewustzijn van lust en onlust?

Dat kon niet anders.

Als vader van huis was — en dat gebeurde dag aan dag — dan was er niemand dan moeder, die 't vleide en toegaf, en een oude báboe (dienstmeid) die daar niets tegen in te brengen had.

En als de vader dan thuis kwam, dan had die er geen verstand van; dan mocht hij 't niet beter willen weten dan moeder en pleegmoeder; en dan ging hij in godsnaam aan tafel, aan zijn schrijfwerk of naar bed, en liet hij zijn dochter maar aan „betere” handen over.

Ligt het karakter van onze kinderen aanvankelijk niet meestal in onze macht?

Ik weet dat er veel aangeboren kan zijn; maar veel ook kan ten goede of ten kwade ontwikkeld of bedwongen worden, en dat hangt vooral van de ouderlijke leiding in de eerste kinderjaren af.

Hier werden al vroeg de kiemen ontwikkeld van zelfzucht en eigenzinnigheid, van onverdraagzaamheid en nijd; en een noodzakelijk gevolg daarvan zou 't kunnen zijn, als de kleine LINA op later leeftijd een onmeedoogend en onverdraaglijk meisje werd.

EEN TWEEDE VROUW.

Neen, dat huwelijk was niet gelukkig.

Noch BOSMAN noch zijn vrouw hadden er schuld aan, en hij had haar — en zij hem niets te verwijten.

Maar de eene ontwikkelde pas al de kracht van 't leven — en de andere nauwelijks meer een schaduw daarvan.

De een was man in den vollen zin van 't woord — de andere geen vrouw meer.

De natuur heeft onze zusters slechts een deel van hun leeftijd 't recht gegund vrouw te zijn; al blijven ze levenslang moeder.

Voor mevrouw BOSMAN was dat levenstijdperk wat vroeger voorbijgegaan dan gewoonlijk, en daar viel niets aan te veranderen.

De vrouw was afgestorven, de moeder alleen bleef leven.

En nu vraag ik: wat haar man toen had moeten doen?

Zijn natuur, zijn jeugd, zijn geslacht verloochenen en zich dwingen ook geen man meer te zijn?

En als dat voor zijn krachten te veel ware geweest? . . . O zeker, 't zou hem mogelijk geweest zijn, indien hij uitgeleefd had.

Indien hij uitgeput ware door ziekte, verzwakt door broodsgebrek, verlamd door uitspatting of vergiftigd door alcohol.

Maar hij was jong, gezond en sterk; hij ging zich nooit te buiten; hij voedde zich goed, en dronk geen wijn of bier, noch brandewijn of jenever.

Had hij zijn lijdende vrouw dus moeten verstooten om een andere te kunnen trouwen?

Onze wet staat dat niet meer toe, maar onder vroegere wetten, en nu nog in andere landen, zou BOSMAN in de ziekte van zijn vrouw wel redenen tot echtscheiding gevonden hebben, indien hij die, met overlegging van geldige getuigschriften, aan den rechter had willen vragen.

Maar zoudt gij zelf hem niet veroordeeld hebben, gij braven! als hij zulk een verzoek om zulke redenen had durven doen?

En zou de rechter, die hem recht had moeten

geven volgens die wet, hem zedelijk niet beschuldigd hebben van onrecht?

Hij zelf heeft er wellicht nooit aan gedacht; maar als een ander 't hem aangeraden had, dan zou hij (daar ben ik zeker van) dien raad als onmensche-lijk verworpen hebben.

Hij was te goed, te eerlijk, te braaf, in den waarachtigen zin van dat woord, om dat te kunnen doen.

Hij had zijn vrouw niet kunnen opofferen, en zich niet mogen vrijmaken van haar, de moeder van zijn kind.

Maar wel meende hij gerechtigd te zijn een tweede vrouw te nemen, en buiten onze wet, omdat die wet dat in geen geval toestaat.

Gerechtigd door de onverbiddelijke eischen der natuur, die boven alle menschelijke wetten gaat.

Misschien heeft hij ook daarover niet eens nagedacht, en eenvoudig gehoorzaamd aan een aandrang die hem te machtig werd.

Maar een eerlijke, natuurlijke wet, die met menschelijke omstandigheden rekening hield, zou hem gerechtvaardigd hebben.

Zijn eigen vrouw deed dat.

Zij begreep wat in dit geval rechtmatig was, en

---

ze was te goed vertrouwd met de zeden van haar eigen moederlijke rasgenooten om er iets ongewoons of onzedelijks in te kunnen zien.

'T eenige wat ze van hem verlangde (en met alle recht), was dat hij nooit afdalen zou tot die ellendige verdorven vrouwen, wier omgang den man altijd vernedert en soms onherstelbaar bezoedelt.

'T was daarom met haar volle toestemming, dat hij opnieuw een verbintenis aanging met zijn eerste levensgezellin, een vrouw op wier gedrag, ook na hun scheiding, niets aan te merken viel, en die zelf nóg geen andere banden had aangeknoopt.

En zoo werd dan mas ngántèn SAMINAH (de javanen zeiden nog altijd mas ádjeng JAKOB) weer de natuurlijke, en ditmaal de tweede vrouw van onzen toch waarlijk niet oneerlijken BOSMAN.

Wat pastoor MARKUS daar wel van gezegd heeft?...

Ik weet niet wat zijn kerkelijke plichten hem in dit geval misschien geboden hebben; maar als hij onafhankelijk, menschkundig en menschelijk geoordeeld heeft, dan, dunkt mij, zal hij den zondaar tegen de wet niet alleen in den biechtstoel hebben vrijgesproken.

EEN KIND VAN OVERSPEL.

Wanneer de dood van SAMINAH's eersteling als een goddelijke terechtwijzing had gegolden, dan scheen toch diezelfde godheid 't in andere gevallen zoo nauw niet te nemen.

Aldus zou BOSMAN hebben kunnen redeneeren.

Hoeveel „natuurlijke” kinderen bleven niet in leven?

Wat meer zegt: hoeveel kinderen groeien niet gezond en krachtig op, die dat leven aan overspel te danken hebben?

Want die gelden immers in onze maatschappij als nog lager geboren dan „natuurlijke” kinderen?

'T verwekken van dezen is niet strafbaar voor de wet, maar de daad die aan die kinderen 't leven geeft, wel.

SAMINAH's eersteling was een „natuurlijk” kind

geweest, en dus de vrucht van een onwettige daad. En daarom had God 't opgeëischt.

Haar tweede zou volgens onze wet een kind van 't overspel zijn, en dus de vrucht van een misd a a d ¹⁾).

Waarom eischte God dat kind niet op?

Eén van beide: òf die heele redeneering over Gods straffende en terechtwijzende tusschenkomst moest onjuist zijn — òf dezelfde God, die de onwettige geboorte gestraft had, veroordeelde de overspelige geboorte niet.

En in dat geval zou onze wet dus ook met Gods oordeel in tegenspraak zijn.

... Die geloovigen brengen ons soms tot vreemde gevolgtrekkingen! ...

SAMINAH's tweede kind bleef leven.

'T werd niet ingeschreven in de registers van den burgerlijken stand.

---

1) Onze wet spreekt van »overspelige kinderen,» alsof die kinderen 't overspel bedreven hebben, dat hun 't leven gaf!

'T is niet de eenige enzinnige taalfout die onze wetgevers begingen. De fransche wet maakt onderscheid tusschen adulte è re en adulte è r i n.

„Natuurlijke” kinderen mogen door den vader nog erkend worden. Kinderen van een overspeligen vader niet.

Al noemde de vader 't JAKOBA — 't arme schepsel kon voor de wet nooit iets anders zijn dan de natuurlijke dochter van een ongehuwde javaansche moeder en een „onbekenden” vader.

En, omdat die moeder een onderdaan was van den inlandschen vorst, zoo kon ook dat kind niets anders worden dan javaan, onderworpen aan alle voor de javanen vastgestelde wetten, en onderdaan van den wel van onze Regeering afhankelijken, doch over zijn eigen volk toch nog in menig opzigt oppermachtigen Sultan van Djājāpōerā.

TWEE ZUSTERS.

Toch trok BOSMAN zich dat meisje aan, alsof 't evengoed zijn kind bleef als 't andere.

Ik zou willen vragen of ooit de wetgever 't recht kan hebben een vader te dwingen tot verlooche-ning van zijn kind?

Wel tot afstand er van, maar alleen in 't belang van dat kind, om 't aan verwaarloozing of mishan-deling te onttrekken.

En als onze wetgevers toch zulke tegennatuur-lijke wetten gelieven te maken, of ze dan niet minstens verplicht zijn in de vaderlijke verzorging, die ze die kinderen ontnemen, op een andere wijze te voorzien?

Die kinderen zijn immers zoo onschuldig aan hun geboorte als de wetgever zelf?

Onze JAKOB bekreunde zich zoo weinig mogelijk

om die wet; hij volgde de inspraak van zijn hart, en nam 't onwettige kind, zoodra 't de moederborst ontberen kon, in zijn eigen huis op.

Maar de kleine Koba werd niet verwend, en dus ook niet bedorven.

De stiefmoeder kon er immers geen hart voor hebben, als voor haar eigen dochter, en, zoo zij 't al in huis duldde, dan zag zij er toch weinig meer in dan een aangenomen kind (ánakmas), dat de onderdanige speelnoot van haar lieveling moest zijn.

Dat was geheel in overeenstemming met haar javaansche begrippen.

'T noodzakelijk gevolg van zulk een verhouding was, dat Lina heerszuchtig en gebiedend werd, als sprak dat van zelf — en dat Koba leerde dulden en gehoorzamen, alsof dat de natuurlijkste zaak ter wereld was.

En hoe meer 't karakter van de oudste daardoor op den duur misvormd en ontsierd werd, des te meer ontwikkelde dat van de jongste zich in lijdzaamheid en zachtheid.

Maar ook: zoo de oudere zuster meer werd voorgetrokken door de moeder en haar huisgenooten en bezoeksters — de jongste werd in alle opzichten bevoorrecht door de natuur.

Scheen de oudste evenmin een schoonheid te zullen worden als haar moeder dat geweest was — de jongste beloofde meer en beter.

LINA was eer mager dan tenger, en scherpe trekken gaven aan haar gelaat een onaangename, terugstootende uitdrukking.

Maar Koba was veeleer gevuld, en ontwikkelde al vrij spoedig goed afgeronde, edele vormen en een aantrekkelijk en boeiend uiterlijk.

En beider aangezicht droeg den onmiskkenbaren stempel van 'tgeen er omging in beider gemoed.

VOORUITGANG.

Vooruitgang in leeftijd begon voor den ouden heer WILLEMS achteruitgang te worden en in leefkracht.

En toen hij zich daarom naar de hoofdplaats terugtrok en den arbeid aan zijn hoofdopziener moest overlaten, bestuurde deze de onderneming met zulke goede gevolgen, dat de eigenaar eindelijk besloot hem met de leiding ook de geheele verantwoordelijkheid op te dragen, en hem zijn eigen woning als hoofdkwartier af te staan.

BOSMAN kon van toen af rekenen op een verdubbeld traktement en een billijk aandeel in den niet onbelangrijken winst.

Zulk een verbetering van zijn toestand stelde hem natuurlijk ook in staat wat meer voor zijn gezin te doen, en aan zijn beide kinderen een opvoeding te geven, zoo goed als die voor geld in 't binnenland te krijgen zou zijn.

Slechts twee wegen stonden hem daarvoor open.

Hij kon zijn dochters naar de hoofdplaats zenden, en bij de een of andere familie in den kost doen, en school laten gaan.

'T zou echter al te hard zijn geweest, zijn altijd lijdende en langzaam wegstervende vrouw, van haar lieveling, van haar eenig levensgeluk te scheiden, en daarom verkoos hij den anderen weg, en zag hij liever naar een goevernante om, die dan ook spoedig gevonden werd, en in de persoon van juffrouw LAND van Batavia naar Sēmarang en Djājāpoerā kwam, en van daar door „meneer” BOSMAN afgehaald en naar de administrateurswoning van Kēmīrèn meegenomen werd.

Gelukkig was juffrouw LAND een vrij goed ontwikkelde vrouw, die den slag had met kinderen om te gaan en hen 't leeren aangenaam te maken.

Dat kan nog niet ieder die veel weet. 'T meedeelen van wat men weet is een kunst op zich zelf, en wie die kunst niet van nature bezit of aangeleerd heeft (al weet hij nog zooveel) is niet geschikt voor de even moeilijke als belangrijke taak, die aan de opvoeders onzer jeugd moet toe-
vertrouwd worden.

Juffrouw LAND wist gewoonlijk de harten harer

leerlingen te winnen en hun lust tot leeren op te wekken en te bevredigen.

Toch was zij niet in staat 't karakter van de oudste zuster geheel te begrijpen.

Men leest niet gemakkelijk in een doorgaans gesloten boek.

En hoe zou er van vorming of vervormingspraak kunnen zijn, zoolang de bestaande vorm onbekend bleef?

De jongste zuster daarentegen gaf zich zoo volkomen aan haar eerste werkelijke opvoedster over, dat 't deze een lust werd met haar om te gaan, en haar te ontwikkelen naar haar eigen ideaal van jonkvrouwelijke voortreffelijkheid.

En zoo groeide KOBÄ in weinig jaren tot een beminnelijk en vrij verstandig meisje op, terwijl LINA in alle goede opzichten bij haar jongere zuster achterbleef, en zich daarom meer en meer overgaf aan belachelijke zelfzucht en onverdraagzamen nijd.

Toen de opvoeding van beide meisjes voltooid kon heeten, voor zoover een goevernante die voltooien kon, mocht KOBÄ de liefste en meest ontwikkelde nónnah van de gansche rezidentie genoemd worden, en was LINA zeker de minste onder alle meisjes van haar stand.

Hoe kon 't ook anders, onder de bescherming van een onverstandige moeder, die haar kind nooit terechtgewezen, maar altijd geveid en toegegeven had; terwijl diezelfde vrouw, juist door gebrek aan genegenheid voor haar pleegkind, dit andere meisje van den aanvang af tot zelfverloochening en gehoorzaamheid gedwongen had?

Te veel liefde kan schadelijk zijn, als ze niet door 't verstand beheerscht wordt.

Ook Koba zou er niet bij gewonnen hebben, als ze bij haar eigen moeder gebleven was, en minder streng behandeld ware geworden.

Wat had die meer van haar kunnen maken dan een goede, maar onontwikkelde javaansche vrouw?

En toch zou dat wel zoo verstandig geweest zijn, dan, zooals nu gebeurde, een echt javaansch kind, zooals dit kind blijven moest voor de wet, als nó n n a h tegenover die wet te plaatsen en met die wet in strijd te brengen.

'T werd de deemoedige Koba dikwijls genoeg door de nijdige Lina verweten, en wat kon zij, als a d i k¹⁾,

---

1) Jongere zuster en ook jongere broer. Oudere zuster is 'm b á j o e, een verkorting van ě m b ó k á j o e en oudere broeder: k á k a n g of k a n g.

De ondergeschiktheid van jongere broeders en zusters aan

anders doen dan zich lijdzaam onderwerpen en zwijgen?

Lijdzaam en lijdend. Ook dat was waar. En hulpeloos lijdend; want alle pogingen van juffrouw LAND om de oudere zuster tot rede te brengen, verongelukten op de hardheid van LINA's karakter; en als de vader 't beproefde verzoenend tusschen beiden te komen, dan werkte dit als olie in 't vuur, en dan ontzag de wettige dochter zich niet, hem de onwettigheid van KOPA's geboorte als een schande voor de voeten te werpen, en hem haar opneming in zijn huis als een onrecht te verwijten: een onrecht tegen eigen vrouw en kind!

---

oudere wordt in de javaansche (en indo-europeesche) maatschappij streng gehandhaafd. Jongere prinsen en prinsessen wenden zich nooit tot oudere broers of zusters zonder een eerbiedige *sěmbah* te maken, ook al staat de jongere als *góesti* hooger dan de oudere, wanneer die slechts *běndara* heet.

Bij de *sěmbah* heft men de plat samengevouwen handen naar 't aangezicht op, de mannen met de duimtoppen aan den neus, de vrouwen met duimen en wijsvingers tegen den mond.

IN STRIJD MET DE WET.

Dat kon de vader niet langer verdragen, en vooral niet toen Koba, na 't vertrek der goevernante, bijna hulpeloos aan haar oudere zuster overgelaten bleef.

Zijn jongste was zijn lieveling, en vooral omdat geen ander in huis haar liefhad, een enkele bediende, haar eigen zoogster, misschien uitgezonderd.

Maar zij kon toch niet verantwoordelijk zijn voor haar geboorte buiten 't huwelijk?

En toch niet zoo geheel daarbuiten.

Hij had zijn verbintenis met haar moeder nooit anders dan als een huwelijk heilig geacht.

Alleen de wet, de willekeurige menschelijke wet, belette hem dat huwelijk ook voor de nederlandsche maatschappij te erkennen en door anderen te doen eerbiedigen.

Als nederlandsche wetgevers niet zulke slechte

wetten gemaakt hadden, zou hij ook dat huwelijk gewettigd hebben door 't aan te geven bij den ambtenaar van den burgerlijken stand.

De wet alleen verbood dat.

En als de kerk, die hem geabsolveerd had voor de daad, dat huwelijk had willen erkennen door haar zegen, hij zou er dien zegen over ingeroepen, en 't huwelijk daardoor voor alle geloofsgenooten geheiligd hebben.

Maar de kerk was even streng als de wet. En al had de kerk anders gewild, 't werd haar verboden door de wet.

De javanen kennen echter geen ander huwelijk dan dat wat voor den panghóeloe of een anderen priester gesloten is volgens hun ádat.

Zij hebben geen burgerlijken stand, en geen andere huwelijksregels, dan die ze aan den Koran, hun boek der boeken, ontleenen. En dat boek staat den man wel degelijk meer dan één vrouw toe¹⁾.

---

1) Vier. Javaansche grooten, die meer vrouwen nemen, kunnen er toch niet meer dan vier voor den priester huwen. Meestal beperken zij dat getal dan tot drie, om de vierde plaats open te houden voor de eene of andere bijzit, die

'T is waar, voor onze wet zijn die regels nietig, onwettig.

Maar voor al wat javaan, voor al wat moehamedaan is, zijn ze geldig en verbindend, als onze wet voor ons.

En BOSMAN was met SAMINAH's vader naar den dèsa priester gegaan, en had dáar verklaard de dochter tot vrouw te nemen, die de vader verklaarde hem tot vrouw te hebben gegeven.

En de priester had den bruigom zijn echtelijke verplichtingen voorgehouden, en diens instemming daarmee gevraagd en verkregen, en 't huwelijk daarop door zijn uitspraak bevestigd en door zijn bede gezegend.

Meneer BOSMAN had dus al 't mogelijke gedaan tot regeling van den onwettigen toestand, o n d a n k s de wet, en ten beste van zijn kind.

Dat was zeker goed gehandeld.

---

om haar gezegenden toestand gehuwd moet worden. In 't andere geval zijn ze verplicht een van de vier, tijdelijk of voor goed te verstooten, om de zwangere in haar plaats te kunnen huwen.

Dit misbruik wordt gelukkig maar door enkelen uit de hoogste standen gediend, die in ziekelijke weelde leven, of meenen 't aan hun vorstelijken rang verplicht te zijn, zich als de vorst zelf te gedragen.

Maar onze wet erkent zulk een huwelijk niet, en, zoo ze 't niet volstrekt ontkend had, zou ze er BOSMAN om vervolgd, en, als bigamist met eenige jaren TUCHTHUIS gestraft hebben!

Wie zou in dat geval gedwaald hebben, de bigamist of de wet?

Wat in 't eene land — en zelfs wat bij 't eene volk in 't zelfde land geoorloofd is, is bij 't andere strafbaar.

Wat voor een ander recht als deugd geldt, is voor 't onze misdad.

Wie zal beslissen wat recht is?

ONNATUURLIJKE WETTEN.

Mij dunkt dat alleen dat recht kan zijn, wat beantwoordt aan de waarachtige eischen der natuur, en niet dat wat daarmee strijdt.

En dat de wetgever die zulke tegennatuurlijke wetten gemaakt heeft, de bevoegdheid hebben moet, en ook verplicht is ze op te heffen of te wijzigen, en te verbeteren.

Hij kan niet ontkennen dat er uitzonderingen zijn op den regel die hem zijn wetten ingaf.

Hij mag die uitzonderingen niet loochenen, maar behoort ze te stellen buiten de wet die daarop niet past. Hij dient toch te begrijpen dat een kind geen schuld kan hebben aan zijn geboorte, ook al ware die geboorte 't gevolg van een misdaad, en dat de wet zulke slachtoffers geenszins verloochenen mag, maar te beschermen heeft tegen de onrechtmatige veroordeelen der maatschappij.

Dat alles vroeg ook BOSMAN zich af, maar hij kon er geen bevredigend antwoord op vinden.

Toen vroeg hij 't aan zijn chef, die er weinig meer van wist, maar hem den raad gaf den rezident er over te spreken, en, als die er niets tegen had, een rekest aan den Goeverneur-Generaal te zenden, met eerbiedig verzoek om toestemming tot het erkennen of wel 't aannemen van 't kind in kwestie, en 't inschrijven er van als zoodanig in de registers van den burgerlijken stand.

En BOSMAN raadpleegde den rezident, maar ook deze vertegenwoordiger van de Regeering en van de wet, kon den vader niet veel hoop geven.

'T middel kon evenwel beproefd worden, en de rezident zou de zaak van zijn kant zoo gunstig mogelijk toelichten.

De man was menschelijker dan de wet.

En 't rekest werd geschreven en toegelicht, met bekendstelling (voor zooveel noodig in een geheime bijlage) van alle betrekkelijke omstandigheden, en aan den hoogsten vertegenwoordiger van 't gezag in Indië toegezonden . . .

Maar zonder 't gewenschte gevolg.

De Goeverneur-Generaal besloot „aan den adresant te kennen te geven,” (bureaustijl) „dat een

beslissing, als door adressant in zijn rekest verlangd, lag buiten de bevoegdheid der Regeering van Nederlandsch-Indië, en dat adressants verzoek derhalve niet voor inwilliging vatbaar was."

Nu bleef er nog één middel over. Een ander en zoo mogelijk nog dringender rekest aan de Regeering en zelfs aan de wetgevende macht in 't moederland.

En ook dat rekest werd „met redenen omkleed” en van toelichtingen en adviezen voorzien, naar Nederland opgezonden . . .

'T was de laatste, de laatst mogelijke bede van een braaf man, van een eerlijk vader, om recht; om een onbetwistbaar natuurlijk recht, om 't recht zijn kind zijn kind te mogen noemen, en 't als een goed vader, te mogen behouden en verzorgen . . .

Maar ook die laatste poging verongelukte op de onredelijke hardheid van onze wet. En de hoogste macht in den Staat, de macht die wetten vaststelt en uitvaardigt, had geen ander antwoord dan „dat de persoon, in adressants verzoekschrift bedoeld” (bureaustijl) „en JAKOBA genoemd, als zijnde zij geboren tijdens adressants huwelijk met een andere vrouw dan de moeder van die persoon, nooit ge-

---

acht zou kunnen worden de dochter van den adres-
sant te kunnen zijn, en als zoodanig ook nimmer
erkend zou mogen worden; en dat zij overigens
voor de wet nooit iets anders zijn kon dan de
natuurlijke dochter van de javaansche vrouw SA-
MINAH, de vader onbekend; en evenals haar moeder,
hoewel ook opgenomen in een christelijk kerkge-
nootschap, de wettige onderdaan van Zijne Hoogheid
den Sultan van Djājāpoerā."

ONDERDAAN VAN DEN INLAND- SCHEN VORST.

Gelukkig dat de Sultan, 't vorstelijk hoofd van den moehamedaanschen godsdienst ¹⁾, menschelijker was dan de wet van onzen christelijken Staat.

Hij had medelijden met vader en dochter, en benoemde den eerste, den vreemdeling, tot voogd over de laatste, over zijn onderdaan.

Indien hij anders gewild had;... indien hij een fanatiek wellusteling geweest ware;... indien hij zijn onderdaan opgeëischt of aan den „onwettigen” vader ontvoerd had, om haar te dwingen tot on-tucht, om haar te vernederen tot slavin van zijn zinnelijken lust en om haar daarna te verstooten, of, als een nietswaardige, als een ongeloovige, als een verworpene aan de willekeur van zijn volge-

---

1) Panātāgāmā kalifatóelah.

lingen over te geven... onze wet zou dat geduld hebben, onze wet zou haar prijsgegeven, en den onmenschelijk verongelijkten vader in 't ongelijk bevestigd, en de vertwijfelende dochter in haar wanhoop teruggestooten hebben.

Waarom? . . .

Omdat onze wet de natuurlijke, de goddelijke rechten ¹⁾ van den vader op zijn kind in alle gevallen als dit ontkent.

Omdat onze wet de goddelijke natuur verkracht.

Omdat onze christelijke wet onmenschelijk onnatuurlijk, en daardoor in waarheid onrechtmatig is.

Zulke wetten eischen verbetering.

Die verbetering is de taak van den wetgever.

En een taak die hij niet verwaarloozen mag, maar wier moeilijkheid hem een prikkel moet zijn.

Integendeel, die moeilijkheid moet hem een prikkel zijn tot krachtsinspanning.

'T is niet denkbaar dat een meer natuurlijke wet

---

1) Als er ooit van goddelijk recht spraak kan zijn. Er is voor velen geen andere godheid dan de natuur. En voor vele anderen is zij immers de eenige onloochenbare openbaring van haar bestaan en van haar wil?

onbestaanbaar zou zijn — een wet die rekening hield met menschelijke toestanden en menschelijke behoeften, en die 't ultra posse nemo obligatur¹⁾ beter in acht hield.

Misschien zal men mij tegenwerpen dat een wet, die zulke uitzonderingen toeliet, moeilijk uitvoerbaar zou zijn, en dat menigeen er voor bedanken zou (evenals een ambtenaar van rang, die dit onderwerp naar aanleiding van mijn eerste Indische schetsen met mij besprak) om dan de rechter te zijn, die zulke uitzonderingen te beoordeelen zou hebben.

Maar dat zijn geen argumenten die steek houden.

Als menigeen te zwak of te traag is, of geworden is, voor eenigen arbeid, dan zal hij wèl doen dien aan anderen over te laten.

Men zou evengoed kunnen goedvinden alle aangeklaagden zonder onderzoek te veroordeelen en af te straffen, omdat dat onderzoek moeilijkheden kan geven, en zeker zou dat de rechtspraak belangrijk vereenvoudigen.

---

1) Niemand is verplicht tot 't onmogelijke.

GEWETTIGD ONRECHT.

De arme Koba was dus ondanks haar christelijke opvoeding en haar europeesche ontwikkeling in naam der wet aan 't gezag van haar werkelijken vader onttrokken, en onherroepelijk in de „onchristelijke” maatschappij van haar inlandsche moeder teruggestooten.

En daar bleef zij, al weer ondanks de beschaving van den door haar aangenomen vaderlijken landaard, onderworpen aan alle voor de javanen vastgestelde wetten en voorschriften.

Zij zou strafbaar zijn, als ieder ander javaan, wanneer ze haar europeesche kleeding niet aflegde, en zich in een andere dan de inlandsche kleederdracht vertoonde: blootvoets, in tápih en kēm-bēn en hoogstens met een klámbi en een slèndang als toevoegsel¹⁾.

---

1) De tapih is een om heupen en beenen geslagen breede

Zij zou strafbaar zijn, als ze 's nachts op straat werd gezien, zonder óepet (vuurstok) als herkenningsteeken.

Zij zou strafbaar zijn voor elke andere overtreding van wet of politiereglement, en voor elk ander misdrijf, ook al ware dat niet strafbaar in europeanen of „daarmee gelijkgestelden,” er dus in haar eigen bloedverwanten van vaders kant.

En zij zou voor dat alles strafbaar zijn voor de „politierol,” dat wil zeggen: voor den politierechter, die rechtspreekt alleen, zonder controle of hooger beroep¹); en voor ernstige misdrijven voor den „landraad.”

geweven of gebatikte doek (djárit ámbá). De kěmběn een smallere doek (djárit tjjoet) die, onder de armen om de borst gewonden wordt. Een klám bi is een van voren open of gesloten bádjoe, van zijde of katoen of van inlandsche geweven stof (loerih), en de sléndang een doek als de kěmběn, maar die als draagband over den rechter schouder wordt gehangen.

1) Wel worden de beslissingen van de politierol, maar zonder toelichtingen of motieven, in een register opgeteekend, dat door 't hooggerechtshof kan worden opgeëischt; maar dat gebeurt nooit, en 't hof zou die uitspraken uit zulke registers toch niet kunnen beoordeelen. Misslagen door den politierechter begaan zijn dus onherstelbaar. Zie Mr. C. P. K. WINKEL'S

En strafbaar met opsluiting in de inlandsche „boeien”, onder andere overtreders en misdadigers van haar geslacht; onder gedroste dienstmeiden ¹⁾ en gewetenlooze oplichtsters, onder dansmeiden en andere publieke vrouwen — en met dwangarbeid aan den publieken weg of elders „voor den kost zonder loon,” en een kost die, hoe sober ook, toch toereikend kan zijn voor den landlooper en den bedelaar, die ’t niet beter gewoon zijn, maar die ongenoegzaam en ongenietbaar blijft voor ieder, die niet van kinds af geleerd heeft alleen van rijst en lómbok (spaansche peper ²⁾) en — ’t is

»Essai sur les principes régissant l'administration de la Justice aux Indes Orientales Néerlandaises,” p. 299 et 300. (Samarang et Amsterdam, G. C. T. VAN DORP & Co. et SCHELTEMA & HOLKEMA, 1880).

1) In dien tijd werden werklieden en bedienden, die met genoten loonvoorschotten ontijdig uit hun dienst wegliepen, nog gestraft. De wijze wetgevers in Nederland hebben onlangs goed gevonden die strafbaarheid op te heffen en daardoor een toestand in ’t leven geroepen die onhoudbaar kan worden.

Zulke wetsverbeteringen (?) durven onze wetgevers wel aan.

Eigen werklui van ’t goevernement en soldaten blijven echter strafbaar als zij kontraktbreuk plegen, jegens dat goevernement.

2) In West-Java tjabé.

waar — twee of drie kleine vingerlange en papierdunne gedroogde vischjes te leven.

Gij zult mij mogelijk toevoegen dat geen politierechter ooit zulke straffen op eenig meisje, dat in Koba's toestand verkeerde, zou willen toepassen?

Als dat werkelijk zoo is, dan is dat een krachtig pleit voor de onrechtmatigheid van zulke wetten en voor de juistheid van mijn betoog.

Maar ik heb nog niet alles genoemd wat in dit geval zou kunnen gebeuren.

Een meisje als Koba zou strafbaar zijn zonder schuld te hebben aan eenig strafbaar feit.

Zij zou bloot kunnen staan aan verdenking.

Er zijn wel politiestraffen opgelegd voor „'t hebben van een verdacht uiterlijk,” voor „buikpijn” en voor meer dergelijke verkeerdheden ¹⁾.

---

1) Zie »Indisch weekblad van het recht,” n°. 176 van 12 November 1866 bladzij 179 waaruit ik ook nog de volgende kwalifikatiën van gestrafte misdrijven overneem:

»Verdacht van brutaliteit.”

»Verkondiging van valsche leerstellingen.”

»Rondslenteren.”

»Willekeurige handelingen.”

»Wegens vleesch op de pasar verkoopen.”

»Overtreding der wet en hebben stroop gekookt.”

Zij zou bloot kunnen staan aan vervolging voor te veel deugd.

Door een politierechter, bijvoorbeeld, die laag-

-
- »Beschuldigd van soldaat te zijn geworden.”
  - »Knoeierij.”
  - »Tooverij.”
  - »Verkoop van goede koffie.”
  - »Onverschilligheid.” (Op vrije voeten gesteld als zijnde een ongeluk).
  - »Verdacht van kwaad vermoeden in eens anders huis gevonden.”
  - »Voorbode van minnehandel.”
  - »Verdacht op slechte wegen te gaan.”
  - »Aanmatiging.”
  - »Een paard gewond zonder bewijs.”
  - »Baldadigheid te paard.”
  - »Wegens zich te verwonderen.”
  - »Onbeleefdheid.”
  - »Beschuldigd wegens het zoeken naar toovermiddelen.”
  - »Uit haar woning een heer uitmaken.”
  - »Zaken ondershands afgedaan (medeplichtig).”
  - »Rondslechteren in eens anders desa.”
  - »Zijn paard van stal vermist (verdenking).”
  - »Onder de boompjes te gaan liggen slapen.”
  - »Leugenachtig gedrag.”
  - »Poging tot echtscheiding.”
  - »Borgstelling.”
  - »Bezit van slechte boeken.”
  - »Plannen tot overspel.”
  - »Krankzinnigheid.” enzoovoort. Gruwt ge niet van

hartig genoeg kon zijn, om misbruik te maken van haar toestand.

Die haar, onder een of ander voorwendsel (zoos als 't dragen van verboden kleederen), vóór zich zou kunnen laten brengen, ten einde haar door strafbedreiging te dwingen tot oneer.

Of die haar, als ze zulk een onrecht met wanhopige verontwaardiging bleef afwijzen, voor zooveel halstarrigheid tot vertwijfeling zou durven brengen, door eenige dagen dwangarbeid aan den weg of bij de vuilniskar.

Of denkt ge dat zulke dingen nooit gebeurd zijn?

Dat er geen ambtenaren leven of ooit geleefd hebben, die de macht om recht te doen zonder kontrole of hooger beroep misbruikten tot schandelijk onrecht?

'T mogen uitzonderingen zijn; maar die uitzonderingen bestaan.

Ik herinner mij dat een Kapitein-Chinees mij, jaren geleden, vertelde, hoe een naburig politierechter en landraadsvoorzitter, gevangen opiumsmokkelaars vrijliet, wanneer hun veelvermogende

---

zulke misdrijven, waarvan ge misschien nog nooit gehoord hadt? . . . Ik heb gespatieerd.

---

vrouwen, als ze maar mooi genoeg waren, de onschuld van hun mannen met onweerstaanbare argumenten wilden komen bepleiten; en hoe dezelfde ambtenaar onschuldige chineezen, maar die zich veroorloofden even mooie vrouwen te hebben, onder een of ander voorwendsel liet opsluiten, alleen om ook aan die vrouwen gelegenheid te geven de vrijheid van hun mannen en broodwinners te komen afsmeeken en ... terugverdienen.

Zulke misbruiken moesten onmogelijk zijn.

Ik dien hier echter bij te voegen dat de d j á k s á 1) van die plaats zijn europeeschen chef allervriendelijkst ondersteunde.

En dat deze, zonder die hulp 't zeker niet zoover in zijn menschlievende rechtspraktijken gebracht zou hebben.

Maar bruine ambtenaren, die hun blanke chefs in zulke gevallen weerstaan durven en aanklagen, zijn wellicht even zeldzaam als politierechters, die zulke aanklachten verdienen.

---

1) Inlandsch Officier van Justitie.

UITGESLOTEN.

Geen enkele der Djā jā p o e r ā'sche ambtenaren, die iets met politie te maken had, was laaghartig genoeg de onmenselijke wet in dit geval te handhaven of te doen uitvoeren, en de „inlandsche vrouw" K O B A bleef straffeloos als n ó n n a h gekleed gaan, en bij haar onwettigen vader als een werkelijke dochter inwonen.

Ook toen die vader weduwnaar geworden was, en, op 't verlangen van zijn chef, de d è s a als vaste woonplaats verlaten en een eigen klein huis op de hoofdplaats als p ó n d a k (logeerhuis) betrokken had.

Als K O B A's moeder toen nog geleefd had . . . ja, dan zou hij deze eindelijk ook voor de nederlandsche wet getrouwd hebben, maar dat huwelijk had toch de dochter niet meer kunnen wettigen, die tijdens

een ander huwelijk geboren was en daarom voor altijd uitgesloten bleef.

Om levenslang te boeten voor de daad van een ander, die, zoo hij al misdaan had, die fout dan toch hersteld zou hebben... indien de wet dat niet verboden had!

Hoe kan zulk een wet rechtvaardig zijn?

En gij kunt die wet verdedigen en met hand en tand vasthouden?

Maar dan weet ge niet — en als wetgever moest ge dat toch weten — wat er omgaat in de maatschappij, die gij met uw wetten regelen wilt?

Dan weet ge niet — en als wetgever moest ge dat weten — dat er toestanden voorkomen, die oneindig veel verschillen van die waarbij uw wetten passen?

Dan weet gij niet — en als wetgever voegt u die onwetendheid allerminst — dat de werkelijkheid lijnrecht in strijd kan zijn met wat gij van die werkelijkheid denkt?

Maar als ge dat alles niet weet dan deugt ge als wetgever niet.

Men behoort rechtsgeleerde te zijn om wetten te kunnen schrijven. Ja, maar meer nog dan dat

dient men menschenkenner te wezen in den meest zeggenden zin van dat woord, om goede, bruikbare wetten te kunnen ontwerpen en verdedigen, onafhankelijk van alle partijbelang, van vooroordeel of geloof.

LICHT EN DONKER.

Arme KOBÄ!

Zij had veel geleden; maar als ze geweten had wat nog gebeuren kon — haar vriendelijk oog zou zijn glans, haar lief gelaat zijn lach hebben verloren, en ze zou verbleekt en weggekwiind zijn onder nameloos leedgevoel en onduldbare zorgen.

De zon blonk haar tegen in gloeiende pracht.

Waarom wantrouwt ze den avondgloed niet, die den nacht voorafgaat?

Nog nooit heeft ze geleefd zooals nu; nog nooit genoten en gejuicht als in de weelde van dezen dag... die zal ondergaan in duisternis.

'T geluk zou haar deel worden, een ondenkbaar geluk!... maar dat als een schaduw voorbij zal gaan en wegsterven.

Hij zou haar liefhebben, hij, voor wien ze van den

eersten dag af meer gevoeld had dan voor eenig ander!

Hij zou haar vergoeden al wat ze geleden, al wat ze in stilte verkropt had; hij, dien ze al lief kreeg eer ze 't zelf nog begrijpen kon wat er omging in haar meisjeshart!

Hij had haar tot vrouw begeerd, en haar vader om toestemming tot 't huwelijk gevraagd, hij, HERMAN VAN BERGEN, de vriendelijkste, de beste, de knapste van alle vorstenlandsche jonge mannen!

En toen haar vader haar gevraagd had hoe zij zelf er over dacht, toen had ze zich in zijn armen geworpen en hem schreiend gedankt voor zijn goedheid; — maar die tranen waren geen tolken geweest van lang bedwongen verdriet... 't waren tranen van weelde, zooals alleen een vrouw gevoelen en genieten kan, die voor de eerste maal liefheeft en vertrouwt, en uit een neveligen levensmorgen werd overgevoerd in 't licht van een zonnigen dag.

Waarom ducht ze dat licht niet, dat den nacht met zijn stralen dekt?...

Neen, alles is licht en liefde, en vreugd en lust!

Hoe zou er wantrouwen kunnen zijn in haar trouwe borst?

Hoe zou zij kunnen vreezen, in 't volle genot van haar hoop? . . .

Maar ziet ge dan niet hoe uw zuster van haat en afgunst vergaat? Hoe ze zich misleid acht en verongelijkt door u, en miskend en versmaad door hem?

O, zeker! ze heeft er geen enkele reden voor, dan in haar eigen zelfzuchtig gemoed.

En, zeker! ze laat het niet altijd blijken, dat het daarbinnen nacht is en boosheid. Maar ze zal 't u toonen, zoodra ze haar slag kan slaan, wat er wegschuilt achter dien onverschilligen blik, en verborgen blijft onder dien glimlach, die niets is dan leugen en valsheid, en doortrapte veinzerij.

Neen, Koba zag dat niet.

Zij had geen oogen voor iets anders dan voor den heerlijken blik van haar HERMAN; geen gehoor dan voor 't geluid van zijn stem; en ze geloofde aan 't zonlicht dat over haar levenspad was opgegaan, en niet aan de duisternis die volgen kon . . .

En die duisternis kwam.

KINDERLIEFDE.

De binnenlanden van Java zijn in den regel vrij gezond.

Vele ziekten, die in Europa en vooral in ons guur en nevelig vaderland thuis hooren, zijn er onbekend, of komen er slechts bij uitzondering voor.

Maar als er ons een ontsteking of een moeraskoorts overvalt, dan is ook de strijd tusschen leven en dood soms spoedig beslist. 'T is geen zeldzaamheid dat iemand van een krachtig gestel in enkele dagen onder een koortsaanval of een ingewandsontsteking bezwijkt.

'T is waar, dat die ziekten ook wel met goed gevolg bestreden worden. Maar dikwijls gaan de eerste dagen in verwaarloozing of zelf in mishandeling ¹⁾ voorbij, en dan kunnen ook de beste zorgen 't leven niet altijd meer redden.

---

1) Vooral door 't misbruik van palliatieven als opium en

Dat overkwam onzen BOSMAN, toen hij van een bezoek op 't land teruggekeerd was, waarbij hij zich, erg vermoeid en doornat geregend, te veel blootgesteld had.

Een darmontsteking was er 't gevolg van, die door 't misbruik van pijnstillenden en vaatverlammenenden landanum (een huismiddel dat niemand in huis behoorde te hebben) bevorderd, en door 't niet in acht nemen van de in zulke gevallen zoo noodige onthouding, vooral van prikkels als lómbok, belangrijk verergerd werd.

Dat inlanders, die bijna alleen van rijst of andere nog mindere deugdelijke plantenvoedsels leven, en

---

morfine, die den lijder en soms ook den geneesheer misleiden, en door pijnstilling aan verbetering doen gelooven, maar de ziekte intusschen onverminderd doen voortwoekeren. Want al verdooven zij 't gevoel van de pijn, zij bestendigen ook de bloedsophooping, die veelal de oorzaak van die pijn en (zooals bij ontsteking) 't wezenlijke van de ziekte is. 'T gebruik van zulke middelen staat gelijk met vechten tegen de uitslaande vlammen van een brandend huis, en niet tegen 't vuur dat voortgaat 't van binnen te verteren. Ik heb de kans tot redding daarvoor meer dan eens zien verloren gaan.

Dit zij een waarschuwing voor hen die in de dèsa wonen en bij gemis aan geneeskundige hulp soms hun eigen dokter moeten zijn.

daarvan, om er de noodige voedingsstof uit te trekken, ontzaglijke hoeveelheden verbruiken, zich aan een sterken prikkel als lómbok gewend hebben, is begrijpelijk, maar daarom nog geenszins verstandig ¹⁾).

En als europeanen meenen dat die prikkels in Indië gezond en zelfs noodig zijn, dan vergissen zij zich deerlijk.

Voor BOSMAN werd die vergissing noodlottig. En toen de dokter eindelijk geroepen was en de ontsteking reeds in koudvuur overgegaan vond, had de man van de wetenschap niets anders te zeggen dan dat alle hoop verloren was.

BOSMAN zelf wilde de waarheid weten, en hij

---

1) De oude jogja'sche hoofdregent, radèn toemëng-goeng najaká MANGOEN DI POERA, noemt het een schadelijk misbruik, en is zelf, zonder lómbok, nu al ruim 90 jaren gezond gebleven.

En, als ge de juistheid van mijn bewering nog betwijfelt. beproef dan eens een stukje lómbok tusschen lippen en tandvleesch vast te houden. 'T zal er ontsteking veroorzaken. Als die lómbok in maag en darmkanaal niet aanhoudend verplaatst en afgevoerd werd, zou ze ook daar ontsteking opwekken, en dat gebeurt ook, als een deel van die ingewanden in abnormalen toestand verkeert, zooals dat zelfs bij lichte ongesteldheden kan voorkomen. En dan werkt die heerlijke toetspijs soms als een doodelijk vergift.

hoorde zijn vonnis met indische kalmte maar daarom nog niet met onverschilligheid aan.

De toekomst van zijn jongste dochter veront-rustte hem te veel, en 't was hoog tijd dat hij daarin op de een of andere wijs trachtte te voorzien.

De beide zusters waren radeloos, maar ieder op haar eigen manier.

De oudste uitte haar wanhoop in luid en ongedurig misbaar. Maar 't was als 't breken van een stroom over een ondiepe steenige bedding.

De jongste slaakte geen klacht, geen zucht. Maar haar oogen bleven vochtig en haar gelaat sprak van innige smart.

De eerste liep overal rond waar ze, als huis-meesteres, noodig of niet noodig was, en vooral om vrienden en kennissen, die bij zulke gelegenheden 't huis en de ziekenkamer overstroomden, te ontvangen en te woord te staan.

Och, de menschen meenen 't zeker goed; en ze begrijpen niet dat ze beter deden weer heen te gaan, ten minste als hun bijstand niet verlangd wordt, want in dat geval zijn onze indische dames voortreffelijke en onvermoeibare ziekenverpleegsters.

Ook Koba week geen oogenblik van 't bed dat vaders sterfbed zou worden, en waarbij zij immers als dochter tot bijstand geroepen meende te zijn.

Zij zag en hoorde niet wat er om haar heen gebeurde. Zij zag en hoorde alleen hem.

Zij voelde niet dat ze vermoeid was en geen verademing had. Zij waakte nacht en dag, zonder voeding, zonder rust.

Zoo Herman gekomen ware, ze zou hem niet hebben aangezien, dan om in zijn oogen te lezen of ook hij geen hoop meer had, en of er dan niets meer gedaan kon worden, om . . . ja, om haar een vader terug te geven, die ondanks alle wetten toch altijd haar vader gebleven was.

Arme, arme dochter!

Met hem verliest gij alles.

Zonder hem is er niemand meer die u liefheeft, die om u denkt.

Als Herman er geweest ware . . . maar hij was op reis en kon nog lang wegblijven. En hoeveel zij ook van hem hield, dat was toch iets anders dan wat ze altijd, en nu nog meer dan vroeger, voor haar vader gevoeld had.

Die liefde verdiende vergolden te worden.

Haar vader wist wel dat zijn wettige dochter alleen zijn erfgenaam kon zijn, volgens de wet die hem geboden had zijn jongste kind te verloochenen; maar hij meende toch ook dat diezelfde wet hem toestond een deel van zijn nalatenschap aan anderen, aan vreemden te vermaken.

Hoeveel? dat wist hij niet, maar de notaris zou 't hem wel zeggen. Die moest in elk geval geroepen worden, en daarom verzocht hij Koba daarvoor te zorgen.

En Koba bracht dat verzoek aan haar zuster over, zonder naar de beteekenis er van te vragen.

Maar Lina, die zeer goed wist wat een notaris bij stervenden te doen kon hebben, besloot eenvoudig niemand naar dien ongewenschten rustverstoorder te zenden, en hem, zoolang zij 't beletten kon, niet in de sterfkamer toe te laten.

Om haar doodzieken vader te sparen — vertelde ze later.

EEN STERFGEVAL.

De laatste dag van BOSMANS leven was ondergegaan, en zonder pijn, maar ook zonder kracht, lag hij daar hijgend achterover, als om 't leven met den adem nog een korten tijd, nog een uur... nog eenige oogenblikken te rekken.

Hij had nog alles niet afgedaan wat dit leven hem opgelegd had. 'T is waar, de wet had hem verhinderd zijn plicht te volbrengen, maar die moest nu volbracht worden, ondanks de wet, en daarom moest de notaris immers nog komen.

KOBA was bij haar vader.

Zij alleen, zijn waarachtige dochter naar 't vleesch en naar 't gemoed, al werd ze hem honderdmaal betwist door de wet!

Zij hield zijn hand vast, en ondersteunde zijn hoofd, en bevochtigde nu en dan zijn drogen mond.

Haar oude zoogster, 'm b o k IRENG¹⁾, zat achter 't bed op den grond, beweegloos alsof ze sliep, maar uren lang wachtend om den minsten wenk van haar n ó n n a h te gehoorzamen.

LINA was er niet. Zij was, doodmoe van al die ongewone drukten, naar bed gegaan, in de hoop dat men haar dezen nacht wel weer met rust zou laten.

'T duurde haar wel wat lang, als 't dan toch op den dood moest uitloopen.

De moeilijke ademhaling van den stervende was 't eenige geluid dat in de andere kamer gehoord werd.

'T spreken was den zieke bijna onmogelijk geworden, maar toch had de vader, die heenging, nog wat te zeggen aan de dochter die achterbleef.

— „K O B A . . . in die kast . . . is een klein pakje . . . voor jou . . . voor je trouwdag . . .”

---

1) Javaansche moeders van minderen stand worden dikwijls naar hun eerste kind genoemd, en aldus ook de moeder van IRENG, K O B A's zoogzuster.

IRENG, dat is z w a r t, wordt als kindernaam veelal aan donkerkleurige kinderen gegeven.

E m b o k, bij verkorting 'm b o k, beteekent m o e d e r.

Zij drukte hem de hand tot antwoord, tot dank; en de tranen drongen haar in de oogen, en ze verborg haar gezicht in vaders kussen.

Toen spande hij zich nog eens in om te zeggen:
— „'t portret... van je vader.”

En kort daarop bracht hij er met veel moeite nog twee woorden uit:

— „LINA.... notaris....

De báboe werd naar nónnah LINA gezonden, die een vrij boos gezicht zette, toen ze in haar slaap gestoord werd.

— „Ada apa t`h?”

— „Nonnah djangan mara, nonnah poenja bapa mawoe poetoeb djiwa sěkarang.”

— „Mongsa!...”¹⁾

Maar ze kwam toch, en bleef op eenigen afstand van 't sterbed staan.

---

1) — »Wat is er toch?»

— »Nonnah, niet boos zijn, maar nonnah's vader wil nu sterven (de ziel loslaten).»

— »Kom, neen!»

De stervende keek haar aan met bijna brekende oogen.

KOBA zei haar, dat papa weer om den notaris gevraagd had.

— „Nu ja, heef immers geen haas” — zei LINA.
Maar vader wenkte met 't hoofd alsof hij te kennen wilde geven dat 't wel haast had.

Toen liet KOBA zelf vaders lijfjongen roepen en naar den notaris gaan; maar ze week geen duimbreed van 't bed, en liet de kille hand van den zieke geen oogenblik los.

Zijn oogen vielen half dicht.

Zijn droge lippen bewogen zich en werden nog eens door de zachte hand van zijn jongste dochter bevochtigd.

Zij had haar oogen niet van zijn gelaat...

'T was of zijn adem stil stond... neen, goddank! de borst verhief zich weer... en nog eens... maar even, maar één oogenblik...

Dat was zijn laatste ademhaling geweest.

IN 'T STERFHUIS.

Toen de notaris binnenkwam lag Koba voorover met haar aangezicht op vaders verstijfde borst, en nog altijd hield ze de hand van den doode vast.

Uitgeput lag ze daar, met een gebroken hart; snikkend en schreiend;... maar de tranen, die nu gedurig, en telkens met nieuwe kracht in haar oogen drongen, vloeiden stil op de horst neer van hem die niet meer leed.

Zij kon, zij wilde niet van hem scheiden.

Vruchteloos poogde 'mbok IRĒNG haar te troosten en haar in 't onherroepelijke te doen berusten.

— „Nónnah, djangan bĕgitoe: Ah! Soekanja goesti Allah” 1).

Maar zij kon niet anders, de arme verlatene!

---

1) — »Doe dat niet zoo, nonnah, 't is immers Gods wil.»

Zij wilde nog niet gelooven dat alles voorbij was, dat ze nu eerst werkelijk haar vader verloren had, en voor altijd.

En de trouwe báboe had zelf nog de oogen vol tranen.

Zij had immers den goeden toewan en haar nónnah bijna zeventien jaren gediend!

Neen, dan gedroeg zich de oudere zuster heel anders.

Die begreep dat er gehandeld moest worden, en gedane zaken geen keer nemen.

Met haar kon de notaris ten minste spreken.

Wel had ze 't een oogenblik, bij zijn komst, erg op haar zenuwen gehad (natuurlijk!), maar de dokter was dadelijk bij de hand geweest en had haar weer bijgebracht. En nu kon ze de beide heeren, en den pastoor, en de bureu en kennissen, die de binnen en achtergalerij weer in beslag namen, te woord staan, en zich laten beklagen, en troosten, en... bewonderen... ja, waarom niet? Omdat ze zich immers zoo goed hield?

De notaris mocht onverrichter zake weer naar huis gaan.

'T speet LINA zeer, maar 't was immers haar schuld niet. Dat hij te laat gekomen of te laat geroepen was, dat kon zij niet helpen, en 't zou ook zeker wel op 't zelfde neerkomen. Want hij was er toch de man niet naar om dat verschil in rekening te brengen.

De burenen en kennissen hadden 't lijk onder handen genomen en gereinigd en gekleed — en 't met geurige bloemen bestrooid.

De doodgraver was gekomen en had de maat genomen voor de kist.

De begrafenis zou morgen in den vóoravond plaats hebben, omdat de ontbinding tot eenigen spoed drong.

En dit werd namens de familie, dat wil zeggen: namens de wettige dochter (de andere was immers geen familie!) en haar grootvader, den grijzen VALKER, aan vrienden en kennissen bekend gemaakt.

De oude machinist was natuurlijk uit de dèsa overgekomen om de belangen van zijn kleindochter te behartigen.

Ook hij scheen erg aangedaan te zijn, en menig glas bitter noodig te hebben om den bitteren levenskelk behoorlijk door te spoelen.

EEN VRIENDIN IN DEN NOOD.

Ik geloof niet dat de lezer er op gesteld zal zijn zich bij de begrafenis aan te sluiten.

Ik ook niet.

Dat de dames in Indië evenmin meegaan als in Nederland, zal men wel weten, en dat de heeren van de begrafenis niet meer naar 't sterfhuis terugkeeren, maar ieder zijn eigen weg zoekt, mischien ook.

Toen dus de lijkstoet 't huis verlaten had, waren alleen nog eenige dames uit de buurt bij de ouderlooze zusters achtergebleven; maar niet langer dan noodig was, om aan de eischen der welvoegelijkheid, en, voor enkelen ook om aan die van een waarachtig medelijden te voldoen.

Een eenige, de kinderlooze weduw MÜLLNER, een door en door goed en edel mensch, ging zelfs zoo ver, de meisjes voor te stellen met haar mee

te gaan, om niet zoo alleen in 't treurige sterfhuis achter te blijven.

Zij wilde geen onderscheid maken tusschen de zusters, en daarom bedwong ze den tegenzin dien de oudste bij haar, evenals bij anderen, had gewekt.

Maar LINA dacht er niet aan 't huis en den boedel te verlaten, die zij thans, als eenige eigenares, te aanvaarden en te beredderen had.

En grootpapa kon immers vooreerst wel bij haar blijven?

Van ganscher harte gold mevrouw MÜLLNERS uitnoodiging echter de diep bedroefde KOBÄ.

En deze viel haar snikkend aan de borst, om haar voor zooveel goedheid te danken. Zij kon er niets tegen hebben 't tooneel van zooveel lijden, al ware 't maar voor korten tijd, te vergeten, en de liefdelooze LINA te ontwijken, als die ook nu nog de hartelijk aangeboden zusterhand niet zou willen aannemen.

Maar dat moest eerst beproefd worden, en daarom wilde ook KOBÄ nu nog niet meegaan.

Morgen, dan zou ze zien wat ze doen kon, als ze dan nog komen mocht?

„Wel zeker, beste meid, tot morgen dan.”

DE ZUSTERS ALLEEN.

LINA en Koba bleven dus alleen bij elkaar.

De beide zusters, die geen zusters waren voor de wet.

De beide kinderen van den zoo pas naar 't graf gebrachten vader; die voor de eene geen vader had mogen zijn, volgens de wet.

De oudste, de erkende, de wettige en eenige erfgenaam van den man, voor wien ze nauwelijks een dochter geweest was.

De jongste, de onwettige, de onterfde, de door de wet verloochende; maar die zich in werkelijkheid de waarachtige dochter van dien vader getoond had.

Dáar stond ze nu, geheel alleen op de wereld, arm en zonder steun.

En de andere, gezegend met meer dan 't noodige, en dat ze zou weten te bewaren; en gesteund door

een grootvader, die 't aardsche slijk nog meer liefhad dan 't zinnebeeld van den bitteren levenskelk, en wel zorgen zou dat zijn kleinkind geen cent daarvan aan „vreemden” weggooid.

— „LINA, wat moeten wij nu doen?” — sprak de jongste.

— „Wel, dat moet ieder maar zelf weten” — antwoordde de oudste.

— „Maar wat ben jij dan van plan?”

— „Weet nog niet. Zal eerst over denken.”

— „En wat moet ik nu beginnen?”

— „Wat gaat mij aan?”

— „Maar wil je dan ook nu nog geen zuster voor mij zijn, LINA, nu we beiden weezen zijn?”

— „Och, wat zuster, jij?”

— „En onze goeie papa dan? Hij heeft 't zoo toch gewild. En moeten wij zijn wil niet eerbiedigen, nu hij dood is?”

— „Hoe kun jij zoo zeggen? Jij weet immers wel beter? Is immers jou vader niet?”

— „Maar LINA, heb je dan heel geen hart?”

— „Kom, soedah maar! jij zorg maar voor jou, ik zorg maar voor mij.”

— „LINA, wat ben je hard!”

— „Als jij wil, jij kunt heengaan van daag of morgen.”

— „Heen gaan? Waar heen?”

— „Weet niet. Tra perdoeli¹⁾ Is immers jou zaak?”

— „Maar word ik dan weggejaagd uit ons huis?”

— „Weggejaag? Wie zeg dat? Maar is immers nu mijn huis, en niet jou huis?”

'T was de arme Koba alsof nu eerst de volle nacht op haar neerdaalde; alsof de grond om haar voeten en met haar wegzonk.

Geen enkele ster in dien nacht!

Geen steunpunt voor haar wankelenden voet!

En daar stond de oude heer VALKER weer achter zijn kleindochter, met een grijnslach om den mond, en de oogen rood, maar niet van sterfhuistranen.

— „Bětoel, Koba, jij maar weggaan, pigi per sétan²⁾, als jij wil; hier is niet jou huis? Pigi di kampong, jij immers maar orang djawa?”

En de walgelijke oude dronkaard zonk met een

---

1) Verkorting van trada Pradoeli: 't kan mij niet schelen.

2) »Loop naar den duivel.”

halfluiden lach op een divan neer en bleef daar liggen.

KOBA was vernietigd.

Ze kon niet schreien, en ze wilde niet meer zwak zijn.

Ze hield zich staande met de kracht der vertwijfeling; maar ze uitte geen woord meer.

Ze wendde zich om, naar de voorgalerij, en ze ging...

Dáar was de sterfkamer, en 't leege bed...

Dáar stond vaders linnenkast, en ze dacht aan 't portret, 't eenige erfstuk dat dan toch haar eigendom was.

Nu begreep ze waarom vader om den notaris gevraagd had, en waarom LINA gezegd had, dat er geen haast was bij de komst van dien man.

Maar dat erfstuk kon de onterfde zich niet laten ontnemen. Dat kleenood zou haar heilig zijn. Dat mocht ze toch meenemen...

En ze trad in de kamer...

Maar de kast was gesloten.

En toch wou ze 't niet prijsgeven, en de kast was immers oud?...

En ze wong de vingers tusschen de beide deuren...

Eén ruk, een forsche ruk, waartoe ze anders misschien niet in staat zou geweest zijn — en 't slot gaf mee, en de kast was open...

Dáar lag 't, vooraan.

En ze nam wat haar toekwam.

„Voor mijn dochter Jakoba,” stond er op geschreven, in vaders keurig handschrift.

En ze scheurde 't bandje los dat er om gebonden was, en ging de deur uit.

In de voorgalerij vouwde ze 't papier open, en nam ze er een doosje uit met de rechterhand. De andere hield 't papier nog vast...

Maar toen werd er een derde, magere hand van achter haar arm vooruitgestoken, en die greep... 't leege papier...

'T was LINA... en LINA schreeuwde haar zuster drie woorden toe, met een door haat en wrok ontzielde stem.”

— „Geef hier, dief!...”

Maar toen zag Koba haar aan met een fieren, van verontwaardiging gloeienden blik:

— „Nooit, zuster!...”

En dat zei ze met een ernst en een wilskracht,

die haar voor een oogenblik volkomen die „zuster” deden beheerschen.

Geen verwijt, geen vloekwoord zelfs had zoo beschamend, zoo verpletterend kunnen klinken als dat „zuster” uit de mond van de diep gekrenkte, van de doodelijk beleedigde maagd...

En ze ging, haar eenig erfstuk vast in de hand gesloten.

En ze ging, niet als een verjaagde, als een verstootene, als een verwoorpene; neen, als een vorstin, die gediend wordt, als een engel, die vooruit streeft, sterk door zelfbewustzijn, door goddelijke kracht.

HOPELOOS.

Dat de arme engel echter zooveel zelfbeheersching niet lang kon volhouden; dat ze moeite had de woning van mevrouw MÜLLNER te bereiken; dat ze, binnengekomen, neerzank aan de knieën der vriendelijke vrouw, zonder de kracht te hebben zich weer op te richten, zonder een woord te kunnen uiten; dat ze snikkend, haar hoofd neergebogen hield op den schoot van haar weldoenster... en bittere tranen schreide, langen, langen tijd — dat kan niemand verwonderen, die weet hoe overspanning tot ontspanning moet leiden, en hoe die tranen voor 't zenuwleven der vrouw een natuurlijke weldaad zijn.

Mevrouw MÜLLNER had zelf te veel menschenkennis in treurige levenservaringen opgedaan, om niet te weten dat ze 't best deed 't arme kind te laten uitschreien en tot rust komen.

Eerst daarna vernam ze de droevige geschiedenis, en trachtte ze al 't mogelijke te doen om haar arme beschermeling te troosten, te bemoedigen, te liefkozen, alsof 't haar eigen kind gegolden had.

— „Ik heb zelf geen kind meer, Koba-lief; ik ben zoo alleen op de wereld als jij. Maar nu blijf jij bij me, en zul'je de plaats van mijn ANNA innemen, hoor?”

— „O, mevrouw!...”

-- „Nee, kind, noem mij moeder, want ik zal je moeder zijn. En denk maar niet dat je mij tot last zult zijn, lieve!.. Ik heb 't wel niet breed, ik ben niet rijk, maar rijk genoeg voor ons beiden. Dat is dus afgesproken, niet waar?”

— „O moeder!” — was alles wat Koba antwoorden kon; maar een innige omarming zei meer dan woorden konden zeggen.

Toen mevrouw MÜLLNER nog dienzelfden avond om Koba's nachtgoed liet vragen, kreeg ze de boodschap mee terug, dat ěm bok IRĚNG morgen, met al 't andere dat er nog van Koba in huis was, volgen zou; maar dat nónnah LINA met vele groeten aan njónnjah MÜLLNER liet verzoeken, haar den inhoud van 't pakje terug te zenden, dat

KOBA bij haar heengaan uit den boedel van nón-nah's papa gestolen had.

— „Zeg aan uw juffrouw” — antwoordde de gebelgde weduw — „dat ik geen dieven in mijn huis heb; en dat ik haar beleefd laat verzoeken mij geen boodschappen meer te zenden, en mij ook geen bezoeken meer te brengen. Begrepen?”

— „Saja, njon njah” — zei de overbrengster van LINA's boodschap, en ging.

. . . . .
— „Trek 't u niet aan, mijn kind, wij hebben met haar afgerekend, en voor goed.”

— „En toch blijft ze mijn zuster...”

ZUSTERLIEFDE.

Afgerekend? En voor goed?... Maar dat zouden ze wel anders ondervinden...

Den volgenden morgen was er een heele opschudding in 't huis van mejuffrouw BOSMAN.

De oude VALKER had wel zijn roes in den slaap verloren, maar zijn grootvaderlijke zorgen niet.

Hij beschouwde zich zelf min of meer als heer en meester in de woning van zijn kleindochter. En hij was als zoodanig al heel vroeg, na door LINA op de hoogte gebracht te zijn van wat er den vorigen avond nog gebeurd was, naar den hoofdjaksā gegaan, om behoorlijk aangifte van den gepleegden diefstal te doen, en een aanklacht tegen de „javaansche vrouw” JAKOBA in te dienen.

En een paar uren later kwamen achtereenvolgens de hoofdjaksā, rádèn toeměnggoeng SÓERA PRADJA met zijn gevolg van schrijvers en van

pájoeng-, sirih-, páhidon- en óepĕt dragers¹⁾ en oppassers, — en de onderdjáksá, rádĕn riá MĀRTĀ DI POERĀ, met een dergelijk, maar minder talrijk gevolg, — en nog een paar mindere politiehoofden, met nog minder volgelingen, — en eindelijk ook de hoofdregent van politie, rádĕn toemĕnggoeng GONDĀ WINĀTĀ, met een gevolg, dat in verband met zijn hooger rang ook weer zoo veel talrijker was — aan 't huis waar de misdaad gepleegd was bijeen.

De hoofden namen, evenals de vrouw des huizes en haar grootvaderlijke steun, op stoelen plaats; de volgelingen achter hen op den grond.

Toen werden er sigaren rondgediend en daarna kwam de thee; en toen die geproefd en genoten was, konden 't papier en de schrijfbehoeften voor den dag gehaald worden.

De javanen hebben nooit haast, en VALKER haastte hen niet.

Maar eindelijk kon 't onderzoek dan toch beginnen.

De hoofd djáksá deed de noodige vragen aan

1) Draggers van den zonnescerm, dat onmisbare teeken van den rang des eigenaars, van de bĕteldoos met toebehooren, van 't kwispedor en de lont met een doos met sigaretten.

allen die wat van de zaak wisten, en aan anderen die er niets van gezien hadden, en schreef zelf 't „procesverbaal” in 't klad.

De aanklager en zijn kleindochter antwoordden zoo volledig mogelijk, zooals dat in strafzaken past, zonder iets te verzwijgen dat dienen kon om de zaak trang (helder, duidelijk) en 't recht gemakkelijk te maken.

De maatschappelijke hoedanigheid van de beklagde werd zooveel doenlijk in 't licht gesteld.

Men mocht de waarheid immers niet te kort doen en diende bedacht te zijn op den eed, dien men later wellicht zou hebben af te leggen.

Wat echter de omschrijving van 't voorwerp van den diefstal aanging, dat kon men zoo dadelijk niet bepalen. Dat 't iets van waarde moest zijn, was immers duidelijk. Men breekt geen kasten open, als men weet wat daar in zit, om iets te stelen dat geen waarde heeft.

En dat er braak gepleegd was, kon niet ontkend worden. Een plaatselijk onderzoek zou dat onmiddelijk kunnen uitmaken.

En dat onderzoek had plaats, en zoowel 't oude slot, welks spijkers losgelaten hadden, als 't vermolmd hout van de deuren, dat werkelijk ge-

splinterd was, vertoonden duidelijke sporen van geweld.

En dat er geen twijfel kon zijn omtrent de persoon die 't feit gepleegd moest hebben, dat bleek immers uit de verklaring van juffrouw BOSMAN, die haar op heeterdaad betrapt had, en toen nog een poging had gewaagd om haar 't gestolene te ontnemen.

Eigenlijk alleen maar om de misdaad nog te beletten — zei LINA.

— „Sájá nónnah” — antwoordde de djáksā, alsof hij er geen oogenblik aan twijfelde.

'T papier, waarin 't gestolen voorwerp gewikkeld was geweest, werd als corpus delicti aan den djáksā overhandigd; maar zonder den bovenrand, die beschreven was geweest, en, waarop men de bestemming van 't pakje had kunnen lezen.

Grootpapa VALKER had het raadzaam geoordeeld die overbodige schriftteekens weg te snijden, om de justitie niet onnoodig te bemoeilijken.

Maar de verklaring van de hoofdgetuige zou op zich zelf niet voldoende zijn als rechtelijk bewijs. Dat wist de oude VALKER ook wel. En daarom had hij zoo lang onder de bedienden gezocht en ge-

---

vraagde, tot hij er twee gevonden had, die zich wel wilden herinneren gezien te hebben, al wat juffrouw LINA gezien en gedaan had.

Toen eindelijk tegen den middag 't verslag van den openbaren aanklager leesbaar afgeschreven en geteekend was, verwijderden zich de vertegenwoordigers van wet en recht, met de gebruikelijke plichtplegingen, om zich verder te begeven naar de woning van mevrouw MÜLLNER, en dáar de beklagde: de „javaansche vrouw” JAKOBA in voorloopig verhoor te nemen.

En grootvader en kleindochter konden op 't zelfde uur aan tafel gaan met de overtuiging dat ze hun morgen goed besteed hadden.

EEN DOELTREFFENDE SLAG.

Ik acht het onnoodig den schok te teekenen, die de arme Koba door te staan had, alleen door 't ongeloofelijke feit, dat ze van zulk een daad en op zulk een wijze beschuldigd werd.

Maar ze bekende wat ze gedaan had, en ze verklaarde waarom ze dat gedaan had.

Ze was immers in haar recht geweest, en dat kon en mocht niemand haar betwisten.

'T arme meisje vergat echter dat recht en wet niet altijd één zijn, en... dat zij geen enkel bewijs kon geven van de waarheid van wat ze tot haar verdediging gezegd had.

En 't voorwerp van den vermeenden diefstal?... Wel zeker, dat bezat ze nog, en dat zou ze ook aan niemand weer afstaan... Hier hing 't, op haar

borst, op haar hart. Waar anders zou ze 't dragen?
En dáar moest het blijven tot aan haar dood.

. . . . .
Er zijn toestanden, die een kind, dat nauwelijks
aanvangt te leven, al aan 't einde van den levens-
strijd doen denken als aan een uitredding.

Maar Koba vergat alweer dat de Justitie ver-
plicht was dat voorwerp van haar kinderlijke ver-
eering in beslag te nemen.

'T kon niet anders.

In de beleefdste termen bracht men haar de
noodzakelijkheid daarvan, zelfs in haar eigen belang,
aan 't verstand.

Was de zaak eenmaal tr ang, en werd zij wer-
kelijk onschuldig bevonden (en dat kon immers
niet missen?), dan zou 't haar ook terug worden
gegeven.

O, 't kostte haar veel er afstand van te doen.
'T viel haar zoo zwaar 't ook maar tijdelijk te
moeten ontberen.

Maar de wet is streng en 't recht is hard.

Wat kon zij, arm kind! inbrengen tegen de on-
verbiddelijke eischen van 't noodlot, dat niet ophield
haar te vervolgen?...

En ze trok 't bruidsgeschenk van haar vader aan den halsketting naar boven, en haalde den ketting over haar hoofd heen, en gaf 't, nog warm van den reinen boezem waarop 't nog geen vollen dag gerust had, aan den man der wet over...

De tranen, die toen in haar oogen glinsterden, spraken een taal, die ook door dien man der wet verstaan werd. Maar, al twijfelde hij hoe langer hoe meer aan de schuld van 't ongelukkige meisje, hij had niet te kiezen tusschen medelijden en plichtsbesef, en deed wat hij geroepen was te volbrengen.

'T was een gouden medaljon met een fijnen gouden ketting.

Een enkel bescheiden diamantje prijkte op de voorzijde, door vier kleine robijntjes omgeven.

De achterzijde verborg een vrij goed fotogram: 't vriendelijk gezicht van den overledene.

Ook 't doosje waarin 't bewaard was geweest, moest overgegeven worden, zoowel om 't medaljon er weer in te bergen en tegen schade te beveiligen, als omdat 't als stuk van overtuiging er bij behoorde.

Ook van 't verhoor der diep bedroefde, maar nog dieper vernederde Koba, en van de geheel vrijwillig gegeven toelichtingen van haar brave gastvrouw, en van de even welgemeende als onbeduidende getuigenis van de trouwe báboe, werden verklaringen opgemaakt en overgeschreven en onderteevend; en daarna verzochten de inlandsche autoriteiten vergiffenis voor den last dien ze, huns ondanks, de dames hadden aangedaan — en verlof om zich te mogen verwijderen.

En toen gingen ze, bijna weifelend heen, om de ongewone prěkára te gelegener tijd aan den resident te rapporteeren.

Ook een inlandsch aanklager kan eerlijk zijn, en gevoelen dat 't hard valt een onschuldige te moeten veroordeelen.

ALTIJD DIE WET.

- Was Koba maar getrouwd geweest!...
- Waarom?
- Dan had ze een steun gehad aan haar wet-
tigen man.
- En dan?
- Dan zou dat huwelijk haar immers aan die
inlandsche maatschappij onttrokken hebben?
- Neen, toch niet.
- Maar de vrouw neemt toch de landaard aan
van haar echtgenoot?
- Neen.
- En moet dan iedere inlandsche vrouw, die
een nederlander trouwt, niet uitdrukkelijk verkla-
ren, dat zij zich onderwerpt aan de nederland-
sche wet?
- Aan 't burgerlijk- en handelsrecht, ja, maar
verder niet. Voor de strafwet blijft ze inlander, en

dus, ook ondanks haar huwelijk, onderworpen aan 't inlandsche strafrecht.

Als ge een inlandsche vrouw, bij voorbeeld de moeder van uw kinderen, gehuwd hebt (zooals in Indië veel gebeurt), en zij heeft 't ongeluk een van de bedienden te slaan, en ze wordt door den mishandelde aangeklaagd — dan staat uw vrouw nog altijd voor den politierechter of voor den landraad terecht, als ware ze nooit de moeder van u w kinderen geweest.

En die kinderen zouden 't moeten aanzien, dat hun wettige moeder, in inlandsche gevangenis-kleeding, steenen aanbracht op den openbaren grintweg.

— Maar dat is onredelijk!

— Dan had ze maar niet moeten slaan, zegt de wetgever.

— Maar dat is vernederend, ook voor die kinderen, en meer dan noodig!

— Dat is de wet.

DE POLITIEROL.

De „rezident aan 't hof van den Sultan van Djājāpoerā,” Mr. JAN VEENENDAAL, was een rechtschapen man en een eerlijk ambtenaar.

Hij had een open oor voor alle gegronde klachten, ook van den minsten javaan; maar tevens was hij streng in de toepassing der wet „zonder aanzien des persoons,” op ieder die werkelijk schuldig werd bevonden voor de wet.

Voor zoover echter die wet hem vrijheid liet, om, in zekeren zin genade voor recht te laten gelden, volgde hij liefst den ongevraagden raad van zijn hart, en bepaalde hij zich, als hij straffen moest, tot de minste der vastgestelde straffen.

Tot vrijspraak evenwel, waar schuld was en de wet straf eischte, kon hij niet besluiten. Dat zou plichtsverzaking zijn, en schending van zijn ambts-eed, en hij mocht zijn geweten niet verkrachten.

Niet hij had de bevoegdheid een schuldige te ontheffen van straf.

'T koninklijk recht van gratie berustte immers alleen bij 's Konings vertegenwoordiger in Indië?

Maar wel deed hij in zijn adviezen alle redenen gelden, die den Goeverneur-Generaal in zulke gevallen tot genade konden bewegen.

Toen de rezident VEENENDAAL kennis had genomen van den inhoud der verslagen van den djáksá, dacht hij eenige uren ernstig over de zaak na.

Nog eens, hij was mensch en rechter.

Nog nooit was een dergelijk geval hem voorgekomen; maar hij stond nu eenmaal voor 't feit.

Hij kende Koba, en mocht haar graag lijden, als een eenvoudige, lieve, brave meid.

Maar hij was immers evengoed op de hoogte van haar maatschappelijken toestand; en zij kon voor de wet, en dus ook voor den rechter, in dit geval niets anders zijn dan javaan en onderdaan van den Sultan.

De hoogste macht in den Staat had immers, een paar jaren geleden, nog uitdrukkelijk in dezen zin beslist?

Er was dus niets aan te veranderen. Koba moest terechtstaan als javaansche vrouw, eerst voor den politierechter, en stellig ook daarna voor den landraad.

Zij was aangeklaagd van een dubbel misdrijf, van braak en van diefstal.

Dat ze braak had gepleegd was niet te ontkennen, en zij zelf had die strafbare daad bekend.

Dat ze gestolen zou hebben, kon betwijfeld worden, en 't werd door de beklagde ook standvastig ontkend.

Maar de schijn was zeer zeker tegen haar, en om dien schijn te ontwapenen en haar onschuld aan 't licht te brengen, zou ze haar eigendomsrecht op 't weggenomen voorwerp te bewijzen hebben.

'T was meer dan twijfelachtig of ze dat zou kunnen doen.

Als er geen schriftelijk bewijs was van de hand van den gever en als er geen getuigen waren van de schenking, en die verstaan hadden dat de gever werkelijk gezegd had, wat Koba beweerde dat hij gezegd zou hebben — dan zou zij met haar onbewezen verklaring alleen staan, en dan kon 't eigendomsrecht van de tegenpartij, de eenige erf-

genaam van den boedel waaruit dat voorwerp weggenomen was en waartoe 't ongetwijfeld volgens de wet behoorde, niet geloochend worden.

De rezident vreesde dus als rechter 't ergste voor de arme beklagde, hoewel hij als mensch van haar onschuld, althans aan den diefstal overtuigd was.

Waar de rechter dus verplicht was de wet te handhaven — zou de mensch die in de toepassing zooveel mogelijk verzachten.

Hij gelastte daarom niet dat de beklagde voorloopig in hechtenis zou worden gesteld; maar liet haar door een vertrouwd persoon op alles wat noodzakelijk volgen moest voorbereiden, en zooveel mogelijk moed inspreken.

Voor dien rechter verscheen **KOBA** eenige dagen later met haar vervolgers, „ter politierol.”

Die terechtzitting bracht echter niets nieuws aan den dag, en bevestigde dus de resultaten van 't voorloopig onderzoek.

Alleen verklaarde **KOBA** dat 't papier, dat haar met de andere stukken van overtuiging voorgelegd werd, een ander was dan dat waaruit zij 't doosje en 't medaljon genomen had. Want op dat

---

papier had in vaders handschrift te lezen gestaan: „voor mijn dochter Jakoba,” en dit papier was niet beschreven.

Maar ook deze verklaring werd door geen enkel bewijs gesteund, en de vouwen van 't papier pastten zoo juist om den vorm van 't doosje, dat het tegendeel moeilijk betwijfeld kon worden.

De beschuldiging was dus in rechtskundigen zin volkomen gegrond, en de straf, door de wet op de misdrijven gesteld waarvan de beklagde beschuldigd werd, was, ook zelfs wanneer verzachtende omstandigheden konden aangenomen worden, altijd meer dan drie maanden dwangarbeid.

De politierechter had dus geen bevoegdheid deze strafzaak af te doen, maar was verplicht haar „te verwijzen naar den landraad, met last..,” neen, daar kwam de mensch den rechter weer te hulp.., zonder lastgeving tot voorloopige in-hechtenis-stelling.

Dat waagde de resident VEENENDAAL op eigen verantwoordelijkheid.

EEN VORSTELIJKE GEVANGENIS.

Mr. JAN VEENENDAAL kon er niet toe besluiten 't arme kind, zoolang hij nog de macht had haar daarvan vrij te houden, aan de schande, aan de ellende, aan de bezoedeling van de inlandsche gevangenis over te geven.

En te recht.

Stel u eenige steenen blokken voor, ieder van twee rijen kamers of cellen voorzien. Iedere kamer is een vierkante ruimte, door naakte muren omsloten en met metselwerk bevloerd, dat langs den achtermuur een paar voeten hooger opgetrokken is, om tot zitbank of slaappleats te kunnen dienen. De voormuur bevat een getralied venster en een met dubbel slot verzekerde zware houten deur. Een gat in den vloer dient tot afvoer van alle vuil in een riool.

Zulk een kamer is berekend voor hoogstens tien

gevangenen; maar de overvulling der gevangenis, en de moeilijkheid om fondsen tot het uitbouwen van de oude, of 't aanbouwen van een nieuwe gevangenis los te krijgen, dwingen den cipier dagelijks dat aantal grooter te nemen.

Twaalf, veertien, soms vijftien menschen dus, opgesloten in een ruimte voor tien berekend!

En welke menschen!

Vagebonden in lompen en soms met huiduitslagen en zweren bevekt; smokkelaars, oplichters, dieven, moordenaars en roovers, misschien in draaglijker kleeren, maar toch wanriekend van 't vuil en vol ongedierte.

En bij de vrouwen: leegloopsters, bedelaarsters, oplichtsters, diefeggen en moordenaarsters. En nachtzwerfsters, volleerd in schaamteloosheid en door walgelijke ziekten besmet¹⁾.

Bij mannen en vrouwen 't schuim van elken inlandschen of daarmee gelijkgestelden landaard. Javanen en chineezen en enkele maleiers, mooren, arabieren of anderen.

---

1) Een geneeskundig politietoezicht, zooals dat in de goevernementslanden wordt uitgeoefend, is in de Vorstenlanden nog niet ingevoerd.

En, 't is waar, ook krankzinnigen ¹⁾ en andere ongelukkigen, die nog niet geheel verdorven zijn, of die gestraft werden voor een eerste vergrijp, in overijling, in drift, in argeloosheid, misschien zelfs in onwetendheid begaan; maar die 't schaamtegevoel dat ze nog bezitten, in die omgeving spoedig zullen verliezen, en de gevangenis, als hun straftijd verstreken is, even verdorven als anderen verlaten.

'T is mogelijk dat ik overdreven heb; dat ik onwillekeurig te zwart heb geteekend; dat er betere uitzonderingen zijn op den regel. Maar die regel heet ellende.

Als gevangenisstraf den veroordeelde verbeteren moet, dan deugt die ellende niet. Want ze verderft hem.

---

1) Aan behoorlijke verpleging van krankzinnigen werd toen in Nederlandsch-Indië nog alleen maar gedacht. Dezer dagen zal 't eerste krankzinnigengesticht voor heel Indië te Buitenzorg misschien geopend worden. Dan zal 't denken toch eindelijk voor handelen plaats maken!

N.B. 27 November. Er is tot heden nog niets van dat handelen gekomen. Nog altijd is dit gesticht niet geopend en nu is er zelfs spraak van dat het op hooger last uit Nederland tot een militair hospitaal zal ingericht worden.

En als die straf hem onschadelijk moet maken voor de maatschappij, dan deugt ze evenmin. Want ze stoot hem in diezelfde maatschappij als een veel gevaarlijker vijand terug.

Neen, aan die ellende kon Mr. JAN VEENENDAAL de al te ongelukkige Koba, 't lieve, zachtzinnige en in zijn menschelijke oogen nog altijd onschuldige meisje, niet overgeven.

Geen „praeventieve hechtenis” dus!

Maar toch een terechtstelling voor den landraad.

VOOR DEN LANDRAAD ¹⁾.

Een landraad in de Vorstenlanden is niet geheel gelijk aan een gelijknamige rechtbank in de goevernementsrezidenties.

Deze spreken geen recht over misdaden die met den dood of met de aan de doodstraf naastbijkomende straffen bedreigd zijn; althans voor zoover de „rechtbanken van omgang” ²⁾ daar nog in zwang zijn.

Een landraad in de Vorstenlanden wel.

Zoowel daardoor, als ook door de rooverbenden (kètjoe's) die vooral de Vorstenlanden nog on-

---

1) Ik behoud dezen naam, omdat die de meest gebruikelijke is, al wordt ook de landraad in de Vorstenlanden officieel de **krimineele rechtbank** genoemd.

2) Deze worden gevormd door een rondreizend rechtsgeleerd voorzitter en een dito griffier, met den regent en een paar andere hoofden van de plaats als bijzitters.

veilig maken, en die aan den eigenaardigen toestand van die landen gebonden schijnen, als de verarmde adelstand aan 't hof van den inlandschen vorst, of, meer nog, als de mindere welvaart der *kědjawènjavanen* (de bewoners van niet-verhuurde gronden) en de versnippering van 't *běkělb*-bestuur aan 't landhuurstelsel, is de arbeid van deze landraden meestal veel belangrijker dan die van de andere rechtbanken van dien naam.

Waarom nu aan die minder belangrijke landraden zooveel mogelijk rechtsgeleerde voorzitters gegeven worden, en aan de vorstenlandsche niet, dat zal voor ons en anderen, die niet ingewijd zijn in de geheimenissen der hoogere politiek, wel altijd onbegrijpelijk blijven; evenals 't zonderlinge feit, dat de griffiers bij deze landraden voor hun meerderen arbeid veel minder hoog bezoldigd worden dan hun konfraters in andere hoofdrezidenties.

Dat 't op de *Djājāpoera'sche* landraadszittingen nog iets plechtiger en minder huiselijk toegaat dan elders wel eens gebeurt, begrijp ik gemakkelijker.

Al wordt de inlandsche á dat in de door europeanen (ook van minder gehalte) overstroomde Vorstenlanden, buiten den *Krátón* veel meer

verwaarloosd dan in andere binnenlanden (bijvoorbeeld in de Prijáangan), in de naaste omgeving van 't hof wordt die ádat streng gehandhaafd, en ook niet de minste inbreuk op de teedere etikette geduld.

Daarom zal 't hier niet gebeuren, wat mij eens te Bándoeng op een landraadszitting overkwam.

Een politiedienaar, die een dief naar de hoofdplaats had moeten overbrengen, had dezen, zekerheidshalve, bij 't overnachten in een bergkámping zoo stevig gebonden, dat de man in zijn banden gestikt was.

De beklagde moest nu een figurant op dezelfde manier in banden leggen, maar alleen wat minder vast, om mij als „deskundige” te doen beslissen of de dood werkelijk daarvan 't gevolg had kunnen zijn.

Een lijkopening ware wel zoo doelmatig geweest, maar daar werd niet naar gevraagd.

Bij dat koordekunstenaars-tusschenspelletje... ('t staat er; een woord dat voor telegrafische correspondentie veel te lang zou zijn!), bij dat intermezzo dan, dat eenige minuten duurde, viel weinig te praten, en de rezident-voorzitter nam dus

een manilla uit zijn zak, riep om vuur¹⁾, en begon flink te rooken, zonder mij zijn sigarenkoker even aan te bieden.

Dat was dan ook zeker niet noodig, want de rezident was op dat oogenblik geen gastheer.

Ik hield dus den mij voorbijkruipenden oppasser-vuurdrager een oogenblik aan, nam een sigaar uit mijn eigen voorraad, en zocht mijn heil in 't welgekozen tijdverdrijf van den toewan bēsar.

Zoo iets bleek echter nog nooit gebeurd te zijn, want de verbaasde voorzitter keerde zich naar den achter hem zittende deskundige om, en sprak met een maar half welwillenden glimlach:

— „Dokter! hier mag niet gerookt worden!...”

— „Dat dacht ik ook al, rezident, maar toen ik 't u zag doen, meende ik mij naar dat goede voorbeeld te mogen regelen.”

— „O, dat is heel wat anders! Als prezident mag ik meer doen dan een ander.”

---

1) S ě n ě (*) in 't soendaasch, á p i in 't maleisch en g ě n i in 't javaansch. Ik haal dit alleen aan ten behoeve van Nederlanders die meenen, dat men heel Indië of heel Java naar een deel van dat land beoordeelen kan.

(*) Volgens anderer spelling seuneu; de uitspraak ligt in 't midden tusschen s e n e en s o n o.

Of dat voorzittersvoorrecht ergens beschreven staat, weet ik niet; maar ik was tegen zulk een argument niet bestand, en vergenoegde me verder alleen met den geur van de voorzittende tabaksbladeren.

Op den landraad te Djājāpóerā werd ook niet gerookt, zelfs niet door den voorzittenden rezident.

Naast dat europeesche hoofd van deze inlandsche rechtbank zaten, rechts, de waardige „rijksbestierder,” rádèn adipáti SÓERĀ RÉDJA, en links: zijn rechterhand, de niet rechtsgeleerde, maar toch in landraadszaken vrij wel doorkneede griffier DONKER.

Naast den rijksbestuurder zaten twee andere raadsleden, beiden hoofdregenten ¹⁾ en schoonzoons van den vorst.

En naast den griffier zat de ons reeds bekende hoofdjáksā rádèn toeměnggoeng SÓERĀ PRĀDJĀ.

En naast dezen openbaren aanklager zetelde eindelijk de getulbande vertegenwoordiger van mohamedaansch geloof en recht, mas panghóeloe ALI MÓESA.

1) Toeměnggoeng najākā.

Die man verdient zeker onze aandacht, want hij zal straks geroepen worden om te zeggen, welke straf de Koran voor de beklagde eischt, als zij veroordeeld wordt, niettegenstaande die heilige openbaring der Islamieten haar, als christin, hoe genaamd niet aangaat.

'T schijnt dat men dit aldus begrijpen moet. Als javaansche behoorde zij moehamedaan te zijn en als moehamedaansche gestraft te worden . . . indien althans die straffen in Nederlandsch-Indië nog toegepast werden.

Daar dit echter niet meer gebeurt en ook niet gebeuren mag, zou men meenen dat 't advies van den panghóeloe volkomen overbodig was en best wegblijven kon.

De meening van leeken heeft echter niets te beteekenen in kwesties van hoogere politiek 1).

Ook de andere inlandsche omzitters zien wij niet aan. Als oppassers, klerken, pajoengdragers en

---

1) Bij andere landraden worden chineesche hoofden als tolken en bijzitters in chineesche kwesties toegelaten. In de Vorstenlanden niet, dewijl daar de chineezen voor den residentieraad terechtstaan.

andere volgelingen, hebben zij voor ons op dit oogenblik niet 't minste belang.

De beklagde verscheen voor deze vierschaar en zette zich op den stoel neer, die haar, in strijd met alle gewoonten, gegund werd.

De voorzitter bleef immers mensch?

Andere beklagden zitten altijd in een eerbiedige houding (sila) op den grond.

Een javaansch justitiedienaar hurkte achter de beklagde neer. Want, al was ze nog niet in hechtenis gesteld, hier behoorde ze toch als gevangene behandeld en bewaakt te worden.

De getuigen zaten zijdelings achter haar, grootvader en kleindochter als europeanen op stoelen, en de overigen als inlanders op den grond.

De voorzitter ondervroeg haar in 't maleisch, de officieele taal der landraden.

'T was in deze zaak niet noodig dat de openbare aanklager 't maleisch van den voorzitter voor de beklagde in haar moedertaal overbracht, en omgekeerd; 't geen bovendien eigenaardige bezwaren heeft, als de voorzitter zelf 't javaansch niet

grondig verstaat en een zoo partijdigen tolk niet streng kontroleeren kan.

Maar dat komt er misschien voor inlandsche beklagden minder op aan.

Hoogere politiek!

MR. VEENENDAAL verstond even weinig javaansch als de meeste van zijn ambtgenooten.

— „Beklaagde, hoe is uw naam?”

'T viel haar in de eerste oogenblikken moeilijk genoeg zich goed te houden en verstaanbaar geluid te geven; maar ze antwoordde toch met een zachte, onvaste stem:

— „JAKOBA.”

De voorzitter verbeterde, en de griffier schreef:

— „De javaansche christenvrouw JAKOBA.”

Arme vernederde!...

— „Uw ouderdom?”

— „Zeventien jaren.”

— „Waar zijt ge geboren?”

— „Op 't land Kēmīrèn.”

De voorzitter verbeterde:

— „Op de onderneming Kěmirèn, residentie Djājāpoerā.”

Ook de andere gebruikelijke vragen volgden, maar die zijn voor ons van minder gewicht.

De djáksā las zijn aanklacht voor en de getuigen werden verwijderd, om later één voor één weer voorgeroepen te worden.

Binnengeroepen zou minder juist zijn, dewijl de landraad zitting hield in een open pëndāpā op den grooten áloen-áloen, naast den hoofdtoegang tot den Kráton.

Als hoofdgetuige had mejuffrouw LINA 't voorrecht 't eerst te worden gehoord.

Nu werd haar een stoel aangewezen tegenover haar zuster.

— „Hoe is uw naam?”

— „LINA BOSMAN.”

— „Uw ouderdom?”

— „Negentien jaar.”

— „Uw geboorteplaats?”

— „De onderneming Kěmirèn.”

— „Kent u de beklagde?”

— „Jawel.”

— „Zijt ge familie van haar?”

— „Neen.”

En dát een kind van denzelfden vader!....

MR. VEENENDAAL wist dat en hij voelde 't even-goed als de arme verloochende zuster; en hij vervloekte den leugen en had moeite de verontwaardiging te bedwingen, die zooveel onbeschaamdheid in hem opwekte.

Maar de voorzitter moest erkennen, dat de wet haar 't recht gaf zoo te spreken en de waarheid te verkrachten.

De wet rechtvaardigde, ja, leerde dien leugen!

De voorzitter vervolgde:

— „Staat ge ook in eenige andere betrekking van dienstbaarheid als anderszins tot de beklaagde?”

— „Ik? neen!”

— „Zijt ge bereid getuigenis der waarheid af te leggen, en te zweren dat ge de geheele waarheid en niets dan de waarheid zult zeggen?”

— „Jawel.”

En ze had al gelogen!

Maar nog eens, de wet had haar dien leugen ingegeven!...

Ze werd verzocht van haar stoel op te staan en de eed werd haar voorgezegd.

Ze sprak hem zonder aarzeling na.

Geen weifeling in haar blik, geen siddering in haar stem!

Toch was ze blij toen de rezident zei:

— „U kunt weer gaan zitten.”

En onder 't zegel van den pas afgelegden eed herhaalde ze alles wat ze vroeger al gezegd had, toen ze nog niet weten kon wat haar zuster had weggenomen. En nu loog ze er bij, dat haar vader dat medaljon voor haar, voor haar verjaardag had laten maken, en dus niet voor de beklagde, en dat hijzelf haar dit gezegd had, kort voor dat hij ziek werd.

Als LINA bedacht had, hoe de waarheid soms onverwacht door een vergeten kleinigheid aan 't licht komt, en hoe zij zelf, als dat in deze zaak ooit gebeuren mocht, strafbaar zou worden voor

meineed... ze zou misschien uit vrees voor straf gelaten hebben, wat ze niet liet uit vrees voor schuld.

Maar zij had zulke kleinigheden immers niet te duchten?...

Mr. VEENENDAAL was ten volle van den meineed der aanklaagster overtuigd, maar de voorzitter wist al weer evengoed, dat de rechter die verkrachting der waarheid nooit zou kunnen bewijzen... en zwijgen moest.

De rechter had zelfs in dit geval 't recht niet te ontkennen, dat die meineed van de getuige bezwaard werd voor de onschuldig beklaagde.

Immers, die verklaring stond lijnrecht tegenover de onbewezen en onbeëdigde bewering van de beklaagde; maar de verklaring van de getuige werd gesteund èn door den afgelegden eed èn door 't onloochenbare feit, dat 't bedoelde voorwerp behoorde tot den boedel van haar vader, die zonder testament gestorven was, en derhalve alles aan haar, zijn eenige erfgenaam volgens de wet, had nagelaten.

De rechter was daarom verplicht als onwaar te verwerpen, wat hij, als mensch, gelooven

---

moest waar te zijn, en te doen gelden als waarheid, wat hij naar zijn persoonlijke overtuiging voor gelogen hield.

Toen 't arme slachtoffer van de wet gevraagd werd, of ze ook nog iets op de verklaringen van de hoofdgetuige had aan te merken, kon ze alleen zeggen, dat ze volhield wat ze altijd gezegd had.

Als menschelijk onverstand geen onmenselijke wetten gesteld had boven de natuur, dan had ze zich kunnen beroepen op de waarachtige zusterschap tusschen haar en haar aanklaagster, die den rechter ontheven zou hebben van de verplichting om die getuige onder eede te hooren en te gelooven; dan zou ze, als even waarachtige dochter van haar vader haar rechten op een deel van de nalatenschap behouden hebben, en had ze, als kind en erfgenaam, niet eens van diefstal beschuldigd kunnen worden.

Maar de wet had die banden geloochend, en de rechter was gebonden aan de wet.

De andere getuigen bevestigden onder eede de verklaringen van den hoofdgetuige.

De grootvader kon tot zijn spijt niets van den eigenlijken diefstal gezien hebben, daar uit andere getuigenissen gebleken was, dat hij, eer dat gebeurd moest zijn, achter op den divan was ingeslapen; maar hij had 't eerst de schade aan de opengebroken kast ontdekt, en 't papier in bewaring genomen, dat zijn kleindochter aan de beklagde ontruikt had.

Twee anderen, de eene de lijfjongen van den ouden heer en de andere een naaister van zijn kleindochter, schenen hun lessen best onthouden te hebben en zich alles, wat ze niet gezien hadden, te herinneren, alsof 't gisteren pas gebeurd was.

Maar de rechter was niet in staat hen van meened of hun meesters van omkoopning te overtuigen.

En zelfs de goede 'm b ò k IRĒNG, de eigen zoogmoeder van de beklagde, en die haar zoogkind nooit anders dan met moederlijke trouw gediend had, ... zij kon, hoewel in 't belang van de beklagde opgeroepen, niet alleen niets tot haar verlichting bijbrengen (want ze had de woorden waarlijk niet verstaan die de stervende tot haar pleegkind gesproken had); maar ze had wel gezien wat n ó n n a h K O B A gedaan had, en..., zonder 't te

weten, bevestigde zij dus de bezwarende verklaringen van al de getuigen van den aanklager.

De landraad moest recht doen.

De djáksā kon niet anders dan zijn beschuldiging volhouden en straf eischen.

De voorzitter zag geen kans iets afdoends, iets wettigs tot ontlasting van de beklaagde bij te brengen.

De diefstal was wettiglijk en overtuigend bewezen, de braak bewezen en erkend.

De beklaagde werd dus schuldig verklaard aan diefstal met braak, en de voorzitter vroeg daarom aan den panghóelo welke straf voor die dubbele misdaad, naar zijn meening, op de beklaagde behoorde te worden toegepast.

En de vertegenwoordiger van de leer van den Koran antwoordde:

„kat ngoe,”

dat is: 't afkappen van de hand.

Maar van toepassing van die straf mocht immers geen kwestie zijn. Want de nederlandsch-indische strafwet sprak van:

„vijf tot vijftien jaren dwangarbeid in den ketting....”

welke straf echter belangrijk verminderd kon worden, als er „verzachtende omstandigheden” konden aangenomen worden.

Bovendien wordt de k e t t i n g (sedert jaren maar een overblijfsel daarvan in den vorm van een ijzeren ring om den hals) nooit op vrouwen toegepast, ook al wordt die straf in 't vonnis genoemd. Zij blijft in dit geval even onteerend als „werkelijke kettingstraf. In 't oog van den wetgever namelijk. De inlander die zijn straftijd in den vreemde doorgebracht heeft, keert onder de zijnen terug als een man van ondervinding en soms als een held ¹⁾).

De r e c h t e r moest recht doen, maar de mensch bewoog den rechter tot gematigdheid en zachtheid mits altijd binnen de perken der wet.

---

1) 'T is waar dat vele »kettिंगgangers” in den vreemde sterven, maar de thuisblijvenden oordeelen alleen naar de terugkeerenden, evonals de nederlanders de europeanen in Indië alleen naar hen die in 't vaderland terugkomen beoordeelen. En daar zij niemand terugzien die geen fortuin gemaakt of een ruim pensioen of verloftraktament verdiend heeft, zijn dus ook alle europeanen in Indië schatrijk.

Och, ware dat zoo! dan zou de door Nederland in Indië ingevoerde inkomstenbelasting voor niemand al te drukkend zijn.

De voorzitter deed den anderen raadsleden zijn meening hierover kennen.

De meening van den voorzitter is altijd ook de meening van zijn mederechters.

Dat was dus ook nu 't geval.

Als „verzachtende omstandigheden” werden aangenomen,

ten eerste: de wel is waar onwettige, maar toch algemeen bekende verwantschap tusschen de beklagde en den overledene;

ten tweede: haar onvermoeide toewijding aan haar onwettigen vader, vooral gedurende zijn laatste ziekte; en eindelijk

ten derde: haar volmondige bekentenis van de gepleegde braak, en haar onmiskenbare goede trouw, bij 't volhouden van haar vermeende aanspraken op 't voorwerp van den diefstal.

En de landraad, „recht doende” in naam des Konings, veroordeelde de javaansche christenvrouw JAKOBA tot de straf van dwangarbeid buiten den ketting voor den tijd van zes maanden; en gelastte dat de stukken van overtuiging (in dit geval 't doosje met medaljon en ketting) aan de eigenaren of daarop

rechthebbenden (in dit geval in waarheid aan de onrechtmatige eigenares) zouden worden teruggegeven.

Dit laatste was voor Koba de gevoeligste slag.

.....
'T was de minst mogelijke straf.

Maar die straf werd haar opgelegd omdat ze schuldig was voor de wet.

Neen: DOOR de wet.

Zij was schuldig omdat de wet haar 't recht ontnomen had de dochter van haar vader te zijn.

Een recht dat haar van nature toekwam, en zonder natuurverkrachting haar niet ontzegd kon worden!

Als dat recht haar gelaten ware, zou zij niet schuldig geweest zijn voor de wet; maar die wet haar een veel grooter aandeel in de nalatenschap van haar vader hebben toegewezen.

Dan zou ze haar eigen kast opengebroken, en een deel van haar eigen bezitting tot zich genomen hebben.

Dan zou ze niet gestraft, niet vernederd, niet verarmd hebben kunnen worden, maar beloond en verrijkt zijn.

Dan had men haar niet eens „in staat van

beschuldiging" kunnen stellen, voor dezelfde daad, waarvoor de wet nu een onteerende straf tegen haar geëischt had.

Dan ware zij onschuldig geweest, ook voor de wet.

Zoo de wetgever 't geval gekend of voorzien had, hij zou hebben moeten toegeven, dat een hoogere wijsheid dan de zijne niet die vrouw, maar alleen die wet gevonnisd zou hebben.

GEVONNISD.

Als ons van te voren gevraagd werd wat we in een gegeven toestand zouden gevoelen en doen — 't antwoord zou geenszins altijd overeenkomen met wat in werkelijkheid gevoeld en gedaan zou worden.

'T onderscheid tusschen de ervaring onzer verbeelding en die der werkelijkheid is daarvoor te groot.

Wat Koba na 't aanhooren van haar vonnis ondervond?

En wat ze deed?...

Niet dat vonnis vernederde haar. Althans niet meer dan ze al vernederd was.

De terechtstelling, de verdenking, de aanklacht hadden dat al gedaan.

En 't verraste en vernietigde haar evenmin.

Zij had in de laatste lange uren niets anders

verwacht, even zeker als ze vroeger aan de mogelijkheid er van niet geloofd zou hebben.

Zij had opgehouden te hopen, en verlangd naar 't einde.

Zij wist, dat de rechter, die haar veroordeeld had, van haar onschuld overtuigd was.

Zij wist, dat menig ander evenmin aan haar schuld geloofde.

En ze wist, dat ze in haar gastvrouw een moeder had gevonden, wier onwankelbaar vertrouwen haar troost, wier innig medelijden haar steun zou zijn, tot aan 't werkelijk einde, tot aan den dood, waarop ze hoopte, waaraan ze geloofde, en die komen zou als een vriend, om haar ziel te verlossen van 't lichaam dat gesloopt werd door 't verdriet.

Zij geloofde aan een onsterfelijken geest. En zoo ze er niet aan geloofd had, ze zou vertrouwd hebben op de zekerheid van een even weldadige rust.

Ze onderwierp zich met indische gelatenheid aan haar noodlot, zonder haar rechter te beschuldigen van onrecht.

Maar ze was hem dankbaar voor de vrijheid, die hij haar gelaten had, om buiten de gevan-

genis te blijven, buiten de hel, die de wet haar aangewezen had.

Dat ze gratie zou kunnen erlangen van den Gouverneur-Generaal, wist ze ook.

Dat had de rezident haar even stellig verzekerd als mevrouw MÜLLNER, die den „grooten heer” wel ontmoet had, en 't beste vertrouwen stelde in zijn rechtschapenheid.

Maar of ze gratie vragen zou? Dat kon ze zoo spoedig niet beslissen.

Als in dat verzoek de bekentenis van schuld lag opgesloten, dan mocht ze dat verzoek niet doen.

Dan kwam een vrijwillige dood haar minder vernederend en minder verachtelijk voor, en vooral minder zondig.

Want ze kon niet denken dat 't zonde zou zijn, den dood te verkiezen boven de schande, boven de ellende van een straf als haar opgelegd werd.

Aan een beroep op 't hoog-gerechtshof zou ze zich zeker niet wagen.

Wel raadden enkelen 't haar aan in de meening dat men geen middel onbeproefd mocht laten om beter recht te verkrijgen, en in 't vertrouwen dat het hof ook nu, evenals in menig ander ge-

val, 't vonnis van den landraad vernietigen zou; maar anderen en meer bevoegden, ontraadden 't haar, omdat ze geen hulp van die hoogere rechters verwachtten, en veeleer vreesden dat die heeren, onbekend als ze waren met de persoon en dus onpartijdig in de zaak van de veroordeelde, alleen volgens de letter der wet zouden rechtspreken, en zonder erkenning van al die verzachtende omstandigheden, en zonder medelijden (want dat mag geen rechter doen gelden boven de wet) een veel zwaardere straf zouden opleggen.

En eindelijk: als men zoo vast op gratie mocht rekenen, dan was er geen enkele reden meer om den voorafgaanden strijd nog langer te rekken.

Elke eindbeslissing is beter dan voortdurende twijfel.

WOORDBREUK.

Had **KOBA** in al dien tijd niet aan haar verloofde gedacht?...

Er zijn gebeurtenissen in 't leven, die ons zoo aangrijpen en vasthouden, dat we geen tijd hebben om aan iets anders te denken dan wat ons onmiddelijk bezighoudt.

Zoo ging 't **KOBA**.

Als **HERMAN** gekomen ware, dezelfde als vroeger... en dat was al zoolang geleden, omdat er zooveel gebeurd was... dan zou ze aan zijn liefde geloofd hebben, en, al had ze begrepen verplicht te zijn hem vrijwillig op te geven, ze zou hem nog inniger liefgehad, en ook uit die liefde kracht gewonnen hebben tot lijden.

Maar **HERMAN** kwam niet, en hij had nog geen enkele maal geschreven.

'T verlies dat ze geleden had, de ellende die over haar gekomen was, 't scheen hem niet aan te gaan.

Hij geloofde wel aan haar schuld, of ontweek haar om haar schande?...

Ook dat nog? En waarom niet? Wat kon 't haar deren of de nacht die gekomen was, nog wat donkerder werd?...

En dat gebeurde.

Want eindelijk ontving ze een brief van hem. 'T adres was immers van zijn hand! En ze wankelde eenige oogenblikken tusschen vrees en hoop, eer ze moed genoeg had den omslag open te scheuren...

Die omslag hield geen enkelen regel schrift in... alleen den ring, dien vader voor haar had laten maken, om dien aan hem, aan haar HERMAN, te geven als verlovingspand!

Welk een onderscheid tusschen die gebeurtenis en deze! Tusschen die handeling en dit zwijgen! Dat zwijgen sprak meer dan genoeg!...

Ook dat dus nog!...

Maar ze had geleerd al zooveel te dragen dat ze ook dit wel dragen kon.

Met een bitteren glimlach en vochtige oogen zag ze op 't nietige voorwerp, dat zooveel gezegd had neer, nam den anderen ring, dien zij van hem had van haar hand, en gaf beide aan haar trouwe, moederlijke gastvrouw, die den eene wel zou willen bewaren, en den andere terugzenden aan den ontrouwe... aan hem.

HOOPER BEROEP.

Op den een-en-twintigsten dag na de veroordeeling, had de griffier DONKER de beleefdheid de gevonnisdé in 't huis van de weduw MÜLLNER te bezoeken, om haar ambtshalve af te vragen of ze van 't vonnis in hooger beroep wenschte te komen, in welk geval hij de daartoe benoodigde stukken wel voor haar schrijven zou.

— „Neen, dank u, meneer” — antwoordde zij.

— „Maar berust u dan in 't vonnis van den landraad, juffrouw?”

— „Ja, meneer.”

— „Maar u weet toch, juffrouw Koba, wat dan gebeuren moet? En u kunt altijd nog tijd winnen?”

— „Ik weet het, meneer DONKER, maar ik blijf er bij.”

Nu meende mevrouw MÜLLNER een eind te mogen maken aan 't pijnlijke onderhoud.

— „Mijn dochter” — zei ze, met een bizonderen nadruk op dat woord, — „mijn dochter begeert geen tijd te winnen meneer DONKER, en wij danken u dus voor uw moeite. Maar als zij nog besluiten mocht om een verzoek om gratie in te dienen, wanneer moet ze dat dan uiterlijk doen?”

— „Binnen acht dagen, mevrouw.”

— „Best, meneer DONKER, we zullen er over denken.”

GRATIE.

Waarom moet er altijd gratie worden gevraagd of gegeven?

Gratie is immers genade.

En genade vragen of aannemen — is genade vergiffenis, kwijtschelding erkennen.

Vergiffenis voor schuld. Kwijtschelding van straf voor schuld.

'T begrip van schulderkenning ligt daarin opgesloten.

Niet ieder, die schuldig geoordeeld wordt, is schuldig.

'T oordeel, dat die schuld aanneemt, kan gedwaald hebben.

Voorals 't gebonden was aan vastgestelde regels en dus niet vrijbleef in zijn beslissing.

Voorals 't zich richten moet naar de letter van een geenszins onfeilbare wet.

'T begrip van schuld is bovendien zoo rekbaar, zoo onzeker, zoo vatbaar voor verkeerde toepassing.

Wat schuld is volgens de eene leer, kan deugd zijn volgens een andere.

En wie zich niet schuldig gevoelt, kan geen schuld erkennen zonder zich te vernederen.

Wie niet schuldig is, en genade vraagt of aanneemt, wordt schuldig aan zedelijken zelfmoord.

Wie niet schuldig is, en ontheven verdiende te worden van onverdiende straf, moest niet te kiezen hebben tusschen straf- en zelfvernedering... en schande.

Wie recht kan hebben op vrijspraak, moest niet gestraft worden met genade.

De onschuldige Koba, 't lieve kind, dat werkelijk nog nooit iemand leed had gedaan; de vertrapte engel, die valschelijk aangeklaagd en onrechtvaardig gevonnisd was... werd met genade gestraft. .

Men had haar bewogen, en zedelijk gedwongen, zich te onderwerpen aan den raad van anderen.

Men meende dat er geen andere uitredding voor haar was, dan door dat verzoek om gratie, al hield

het een gelogen schulderkenning in, te ontkomen aan veel zwaarder straf, aan opsluiting en dwangarbeid.

Opsluiting met ellendelingen in een ellendigen kerker!

En dwangarbeid met diezelfde lotgenooten, aan den publieken weg of voor de vuilniskar!

Die opsluiting en die dwangarbeid mogen niets te beteekenen hebben voor inlanders en chineezen, die aan meer arbeid en nog minder goeden kost, en vooral aan geen beter gezelschap gewend zijn, en die geen schande meer kennen — voor haar zou de schande alleen een marteling geweest zijn en de straf een doodvonnis.

Als nederlandsche onder nederlanders opgevoed en aan eenige weelde gewoon, had ze den vloek van 't samenwonen met inlandsche tuchtelingen niet kunnen dragen.

Dáar gaan ze, die gestraften, om 't vuil van de straat en den afval van keukens en stallen weg te halen, onder 't geleide van matjána's, die kameraadschap in de ééne hand, en de tuchtrótan in de andere voeren.

Vooral voor vrouwelijke tuchtelingen is de keus tusschen beide niet altijd vrij van dwang.

Daar gaan ze, mannen en vrouwen, als boeven aan elkander gekoppeld, spelend en lachend en uren lang luiierend, hier op een grashoop en ginds onder 't afdak van een leeg staand huis; bevuild van buiten en bezoedeld van binnen, de walge-lijkste taal in den mond en de laagste gedachten in 't brein.

Hoe zou een engel onder zulke duivels kunnen leven?

O, dat ze liever elken anderen dood stierf dan dien marteldood, en al ware 't ook door zelfmoord, . . . dat is begrijpelijk, dat is immers natuurlijk?

Maar haar vrienden wisten 't niet dat ze dáaraan dacht en besloten had te sterven door water of vuur, door staal of vergift, vóordat de dienaren der wet haar naar die strafplaats konden overbrengen.

En als ze 't geweten hadden, ze zouden toch gehandeld hebben zooals ze deden, en haar beveiligd hebben ook voor de wandaad van zelfvernietiging.

'T rekest werd geschreven en onderteekend.

De rezident voegde er zijn toelichtingen bij, in de taal van innige overtuiging.

De processtukken vertegenwoordigden de uitspraak der wet.

'T advies die der waarheid.

De eersten brachten de schuld der veroordeelde — 't laatste haar onschuld aan 't licht.

Ongeloofelijk . . . maar waar!

MEVROUW MÜLLNER waagde 't een eigen schrijven aan den man te richten, die als Goeverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië over genade te beschikken had.

Wat dat inhield behoeft niet gezegd te worden.

'T werd hem toegezonden met denzelfden post, die 't rekest en zijn bijlagen overbracht. . . .

De man van genade zou geen mensch geweest zijn, indien hij gearzeld had, in naam van den Koning, de veroordeelde vrij te spreken van straf.

Hij had, helaas, de bevoegdheid niet, in naam van denzelfden Koning, de onschuldige vrij te spreken van schuld!

'T EINDE.

JAKOBA was gered...

Neen, ze was verloren.

Wat ze geleden had, 't was te veel geweest voor haar vrouwelijk zwak gestel.

De wet had haar gevonnisd, de mensche-
heid haar vrijgesproken... De wet doodde haar.

Haar kracht was door 't lijden gebroken; haar weerstandsvermogen verlamd. En de minste aanleiding van buiten moest beslissend zijn voor den ondergang van een wezen, dat verdiend had gelukkig te zijn.

Maar zij wenschte ook niet langer te leven. En ze vreesde dat einde niet.

De wereld was haar onverschillig geworden, en de maatschappij, die haar mishandeld had, een walg.

Ze sloot zich op in 't huis van haar wel-

doenster, en ontving geen bezoeken meer van anderen.

Wat er daarbuiten omging, 't ging haar niet meer aan.

Als de praatzucht van bedienden haar soms op de hoogte trachtte te brengen van een of ander voorval — ze luisterde nauwlijks.

Toen haar verteld werd, dat HERMAN VAN BERGEN, haar HERMAN eens! ging trouwen met de erfgenaam van haar vader — was er geen trek op haar gelaat, geen beweging in haar oog die van veel aandoening sprak.

Alleen zei ze, half in gedachten:

„arme HERMAN!...”

als begreep ze dat hij in dat huwelijk de straf zou vinden voor zijn ontrouw.

En toen eindelijk een toeval haar onverwacht 't bewijs van haar onschuld in handen gaf, in de afgesneden papierstrook waarop de woorden: voor mijn dochter Jakoba geschreven stonden, en dat de oude ěmbok IRĚNG, zonder de waarde er van te kunnen vermoeden, onder haar eigen naaigoed teruggevonden had... had Koba niets anders te zeggen dan:

„te laat!” ...

— „Maar 't is nooit te laat, kindlief, om je goeden naam ook van den schijn van smet te zuiveren.”

— „Ik heb immers geen naam, mama?”

— „Neen, zeg dat nu niet, maar doe nu eens wat ik je zeggen zal... Maar hoe kon dat stukje papier hier te recht komen? Dat moeten we eerst weten...”

Och, 't was heel eenvoudig.

Toen ěmbòk IRĚNG 's morgens na den dag der begrafenis haar boeltje ingepakt had, om nónnah naar dit huis te volgen, had de oude „toewan PALKER” haar om een schaar gevraagd, en toen had zij haar tènong weer opengemaakt om haar eigen schaar te zoeken.

Meneer VALKER had toen daarmee een stuk papier doorgeknipt, en zij den schaar met haar naai-goed weer in den mand gestopt, zonder te bemerken, zooals nu bleek gebeurd te zijn, dat 't afgeknipte stukje papier daar tusschen was geraakt.

Maar nu herinnerde zij zich ook nog dat de oude heer 't gezocht had, en erg boos was geworden toen hij 't nergens meer had kunnen vinden, en

dat hij toen zoo erg gevloekt had, dat zij bang was geworden en maar dadelijk weg was gegaan.

Eerst nu, nu dat naaigoed eindelijk weer eens uit was gepakt, kwam ook 't papiertje weer voor den dag, dat voor Koba van zooveel belang had kunnen zijn, als 't eerder gevonden was.

Dat onbeduidende papierstrookje bewees immers haar eigendomsrecht op 't door haar weggenomen medaljon, en daarmee haar onschuld en de onwaarheid van haar zusters beëdigde verklaring?

— „Welnu, mijn kind. wij zullen 't aan den resident geven, en hem alles vertellen wat wij er nu van weten, en hij zal dan wel zeggen wat er gedaan moet worden, om alles nog weer goed te maken.”

— „Maar moederlief, 't is immers toch te laat?”

— „Niet om je voor de heele wereld in je eer te herstellen. En ook niet om de ware schuldigen nog eens te ontmaskeren, niet waar?”

— „En zou'en die dan nog gestraft worden, moeder?”

— „Dat weet ik niet. Misschien wel, en dan kregen ze hun verdiende loon...”

KOBA's oogen glinsterden, maar geenszins van wraakzucht.

Nog eens herhaalde zij wat ze al tweemaal gezegd had :

— „Voor mij is 't toch te laat, moeder!” . . .

en ze kuste vaders handschrift, 't eenige erfstuk dat ze nog overhield . . . en ze scheurde 't in duizend stukken. . . . .

. . . . .

Ze had zich gewroken.

Ze had haar vervolgers in haar macht gehad . . . en . . . gespaard.

. . . . .

. . . . .

En 't zou werkelijk te laat geweest zijn, voor haar.

Want ze leefde, na deze gebeurtenis, nog maar enkele dagen.

Ze bezweek zonder veel te lijden, en ze stierf als een engel, met een blik die van liefde gloeide, en een glimlach die van vrede sprak . . . en van rust.

Van denzelfden auteur verscheen en is alom te bekomen:

Waar of onwaar? Nieuwe Indische Schetsen. 2 dln. Prijs f 5.—

Waar of onwaar? Nieuwe Indische Schetsen. Zonder nu alle denkbeelden des schrijvers toe te juichen, of in te stemmen met alle meeningen in dit onderhoudend boek, verheugt het ons toch weer iets van hem ontvangen te hebben. Wij zien zijn boeken liever in onze woning dan sommige die van over de grenzen werden binnengehaald, al zijn die dan ook met het cachet gestempeld van een onzer voorname letterkundigen.

Dat het oordeel der critici ook over deze pennevrucht des heeren Gronemans zeer verschillend zou zijn, wie, die maar eenigzins bekend is met den strijd der geesten, kon daaraan twifelen? Wij ten minste deden het niet — en reeds spoedig, ja, nog voordat in Nederland eenige notitie was genomen van deze nieuwe schetsen, kwamen reeds enkele stemmen uit het Morgenland tot ons. Eene daarvan, in bitteren toon en met zeer veel omhaal van niets afdoende woorden geschreven, door iemand (D^s. Gr. de M.?) die kennelijk de bevoegdheid mist voor zulk een arbeid en bovendien van schromelijke verwarring blijk geeft, laten we liefst voor 'tgene zij tot nog toe is: een stem des roependen in de woestijn, en liever leeuwen we het oor aan twee andere, die tot ons kwamen uit Insulinde: zij hebben het boek begrepen en zijn bekend met de sociale vraagstukken onzes tijds.

Met ingenomenheid begroeten wij dan ook de uitgave dezer „Nieuwe Indische schetsen”.

Europa, December 1881.

Dr. Groneman die, als schrijver en scherpzinnig denker, door zijn vroegere geschriften zich reeds een uitstekenden naam verwierf, toont met deze nieuwe proeve van zijn talent, niet ontmoedigd te zijn door de veelal onbillijke en vijandige aanvallen, waaraan zijne werken bij hunne verschijning blootstonden.

Integendeel, en wellicht juist tengevolge dier bestrijding, handhaaft hij met te meer kracht zijn standpunt als streng wetenschappelijk en onafhankelijk man, die, waar hij woude plekken in onze maatschappij opmerkt, daarop zonder vrees de hand durft leggen.

Realist tot in de uiterste consequentie, waar hij dat tot toelichting zijner meeningen noodig oordeelt, overschrijdt hij toch nooit de eischen van den goeden smaak, en zelfs waar hij onderwerpen behandelt zooals

in „eene donkere bladzij” die in minder geoefende hand wellicht stuitend zouden schijnen, ontvangen wij slechts den indruk van de ernstige zedelijke strekking, die aan den schrijver er van ten grondslag lag.

En toch, wij vreezen dat ook dit werk door velen scherp zal veroordeeld worden.

Waar hij op het voetspoor van dr. Drysdale, de schrijver der „Elements of Social Science” onze gebrekkige huwelijkswetten en de demoraliseerende gevolgen er van aantast; waar hij in zijne opmerkingen over den invloed van den godsdienst in ’t algemeen tot de slotsom komt, dat veier geloof leidt tot onwaarheid, onnatuurlijkheid en als zoodanig verderfelijk werkt op ons oordeel, daar kan het niet anders of die uitspraak, hoe waar ook, zal heftigen tegenstand ondervinden van velen, wier overtuiging of belang daarmede in strijd is.

’t Is ons doel niet met deze regelen een volledige beoordeeling te geven van het werk in al zijn bijzonderheden; wij wenschen slechts den indruk weer te geven, dien wij van het geheel ontvingen, en als zoodanig aarzelen wij niet het in vele opzichten een uitstekend boek te noemen; de heldere gedachtengang, de schoone en dikwijls meesterlijke stijl maakten voor ons het lezen er van tot een genot. Het is een werk, dat veel te denken geeft en dat men, na het gelezen te hebben, nog altijd gaarne en met vernieuwde belangstelling ter hand zal nemen. Wij twijfelen dan ook niet of het zal zich een blijvende plaats in onze letterkunde verzekeren.

Samarangsche Courant, No. 279.

. . . . Ik noemde daar een paar maal den naam „Anoe”. Zoo kom ik van zelf toe om te vertellen met welk groot genoegen ik kennis maakte met de „Nieuwe Indische Schetsen” van Dr. J. Groneman. Deze schetsen zullen wel evenals de eerste den stijlorthodoxen een ergernis en den modernen in naam een dwaasheid zijn.

De schrijver vraagt op den titel: *Waar of onwaar?* Voor het grootste gedeelte zeker waar.

Ik wenschte wat er staat geschreven op bl. 102 en 103 van het tweede deel te laten afdrucken om het den ministers en kamerleden als geschenk aanbieden.

In „een donkere bladzij” — hoe voorzichtig weet de schrijver daar een zoo kiesch punt te behandelen; geef Zola zulk een onderwerp ter behandeling, men zou walgen; hoe vermakelijk is het „mannelijke van karakter”; hoeveel „Vlegels” vindt men niet in de Maatschappij, enz.....

Soerabaiasch Handelsblad, No. 276.

Hooren we echter ook nog een westersche stem:

. . . . . Geen kost voor alle monden, en zelfs op menige bladzijde tot tegenspraak nitlokkende, hebben de beide deelen die groote verdienste dat zij dwingen tot nadenken. Vruchten, gesproten uit den „strijd voor zelfbeheersching en karaktersvorming,” zooals de Schr. zijn verleden noemt, dragen ze inderdaad de duidelijke blijken van een niet altijd gewonen moed. Niet enkel de maatschappij en wat hij daarin verkeerd acht, ook zijn eigen meeningen heeft hij getoetst aan de ervaring. Een zeer goede methode inderdaad, maar die als alle methoden gevaar loopt, dat zij niet rekenen kan met de ervaring van velen, maar met die van enkelen. En tevens zulk eene, waarbij te groote zucht naar waarheid, zelfs die eenvoudige waarheid voorbij doet zien, dat de mensch dwaalt zoolang hij streeft.

Was het in die overtuiging dat de Schr. een vraagteeken plaatste achter den titel? Wie zijn verleden niet veroordeelt, en bovendien in zijn heden bewijzen brengt hoe hem de kunst is lief gebleven, gelijk Schr. bewijst in zijn verrukkelijk en schoon gedicht: *de ijsgang* (pag. 154, Dl. II) zal wel de eerste zijn om te erkennen dat hij zich aan dat verleden vergreep, door de vaak al te schampere opmerkingen, die hij strooide tusschen zijn verliefde verzen.

Wie a's de Schr. in „Geloovige verzen” den staf breekt over al de gewaande geloovigheid in rijm uitgesproken en dan naar Lessing verwijst, mocht wel even, eer hij dien noemde, zich hebben herinnerd dat Lessing het was die gezegd heeft: „Als God in de eene hand de waarheid hield en in de andere hand den dorst naar waarheid en hij sprak tot mij: kies, dan zou ik zeggen: Vader, geef mij den dorst naar waarheid, de reine waarheid behoort u alleen!” En, geplaatst voor het dilemma „of geloof of wetenschap,” dat van het opstel „In of buiten de kerk” de strekking is, kunnen zoowel orthodoxe als moderne predikanten met dienzelfden Lessing hem antwoorden: „Bin ich, so ist auch Gott!” Eén ding staat vast, er zijn er onder de predikanten van beide richtingen nog genoeg wien het ernst is met hun zaak.

. . . . . Dan, daarover mogen uitvoeriger met den Schr. twisten, wie daartoe ruimer gelegenheid is geboden. Hier is 't plicht te erkennen dat deze wijze uit het Oosten, die vrij bleef van het skeptische waardoor zich vele Europeanen in Indie kenmerken, open oog en oor heeft voor wat ieder als ramp moet erkennen. Daarvan getuigt: „Een donkere bladzijde;” dat blijkt uit „Een liefdelooze geschiedenis.” Wel menig levensboek bevat die donkere bladzijde; menig levenspad is gekruist door „vlegels” als Schr. beschrijft. Maar ook gelukkig dat er lieden als de „andere Gerard” soms doen vergeten wat strijd het leven is, tot zelfs in het kritisch beschouwen van werken door een „Académie Française” bekreund. Want noch de Comte de Beauvoir, noch zijn loftuiter Busken Huët schenen verdacht te zijn op de mogelijkheid, dat beter ingelichten

den onverdienden eerekroon zouden stooten van het hoofd eens snorkenden fantasten.

Lezers vinden zullen deze schetsen; denkende hoofden en voelende harten verdienen ze.

Portefeuille, No 31.

Op Java, Langs kruisweg en slingerpad. Critische pennekrassen, van ROBERTUS NURKS DEN JONGERE. Prijs f 2,75.

Dit boek dat dadelijk bij de verschijning terecht de algemeene aandacht tot zich trekt, is geschreven door een Auteur, waarvan men al spoedig opmerkt dat hij geen vreemdeling is in de vrije republiek der letteren, en door een langdurig verblijf in Indië volkomen bekend is met de toestanden die hij met zooveel tact in zijn boek te aanschouwen geeft.

Op Java is, om meer dan ééne reden, een geschrift dat opgang moet maken. Behalve de dichterlijke gloed, die over het geheele boek een vroolijk licht verspreidt, vinden we hier in tintelende kleuren de naakte werkelijkheid terug, zooals die wordt beleefd in *Insulindë*. Robertus Nurks den Jongere weet den bal te raken; geen wonder dat sommigen zich bij de lectuur verbijten waar anderen zich verkneuterden; men wordt immers niet gaarne getroefd, al geschiedt dat ook geestig!

Er is in Indië veel voos, veel „rotten in the state,” zoodat het niet kwaad kan weer eens in dien Augiasstal te zien bezemen. We willen dit boek dus gaarne in handen hebben van velen en in ruimen kring zien naspeuren wat dezen Nurks te zeggen heeft en wat hij bedoelt. In Indië zoowel als in het Moederland zullen deze geestige pennekrassen aanleiding geven tot veel gepraat en veel geschrijf; geen wonder, wie toch heeft daar ginds, in het verre Oosten geen verwanten en vrienden, of stelt geen belang in die Overzeesche bezitting „de kurk waarop Nederland drijft”?

Europa.

Als tegenhanger van „Jan Holland” had de schrijver van deze „Kritische Pennekrassen” zich gevoegelijk „Jan Java” kunnen noemen.

Van Salemba uitgaande levert de schrijver schetsen, beschouwingen of herinneringen, in- of uitvallen, waar het vlijmend zwaard der satyre hier en daar geducht nedervalt. Een en ander is niet uitsluitend voor Indisch-gasten te boek gesteld. De kolonie en het moederland in hunne gewone maatschappelijke verhoudingen tot elkander te brengen; deze toestanden te toetsen aan gezonde beginselen in het maatschappelijk verkeer, — zie-

---

daar het doel van den schrijver. Als zoodanig is zijn werk voorzeker geen overbodige bijdrage tot de indo-nederlandsche litteratuur. Geen zweem daar van statistieke opgaven, cultuurzaken, agrarische aangelegenheden, vrijen arbeid of wat men, meer onder staathuishoudkundige belangen zou kunnen rangschikken. Geheel is het geschikt om der middelklasse in Nederland oogenblikken van verpoozing te verschaffen om den *frei scharfen Witz* of den meer gemoedelijken humor, dien hier en daar de verzen ademen, en hen die dieper denken tot een billijker oordeel te stemmen over de toestanden op Java en op te wekken tot het vinden en toepassen van middelen die èn der kolonie èn het moederland gezamenlijk ten goede kunnen komen.

Indische Mercur.

't Zijn geen drooze redeneeringen over statistieken, cultuurzaken, vrijen arbeid enz. enz., maar schetsen, beschouwingen of herinneringen, in- of uitvallen, gelijk de schrijver terecht zegt. Nu eens scherp en ironisch, dan weer humoristisch of ernstig, nu ondeugend dan stout, nu in proza dan in gedichten geeft hij eene historisch-romantisch critische beschrijving van het leven in Indië ten beste, die van eene opmerkingsgave getuigt, welke die van een gewoon sterveling te boven gaat." „Bitter in den mond is voor het hart gezond" is een motto voor een der hoofdstukken, een motto dat we den schrijver volmondig nazeggen. Even als zoovele anderen heeft hij ook in zijn geschrift ons bij alle gebreken die er nog in 't bestuur enz. zijn, de overtuiging geschonken dat Indië een goed land is.

Nieuwe Groninger Courant.

Over Neerlands hoofdbezitting in den O.-I. Archipel is niet weinig geschreven; toch is dit boekje geenszins overtollig, en ondanks het ietwat vreemde van den vorm en enkele herhalingen, is de lezing vloeiend en boeiend. 't Is wel de moeite waard, kennis te nemen van 't geen wordt opgemerkt — en hoe het wordt opgemerkt — door iemand die ons wordt voorgesteld als een afstammeling van „Nurks". Het behandelt noch politiek, noch economie, maar alleen het karakter en de sociale toestanden der Indo-Europeesche maatschappij, en is wel geschikt om deswege op zoo verren afstand gevormde illusien duchtig te temperen. Het prozakleed wordt bij wijlen voor een poetisch verwisseld. Plezierige druk en net gelithografeerd omslag noodigen mede om het boekje ter hand te nemen.

Amsterdamsche Courant.
